

ONDERZOEK NAAR CRITERIA VOOR VOORWAARDELIJKE INVRIJHEIDSTELLING

M. BOUVERNE-DE BIE, A. CLAEYS, N. VACKIER, U. Gent

R. ROOSE

J. GOETHALS, S. BOGAERTS, KU Leuven

E. MAES, NICC

De zaak Dutroux heeft de strafrechtsbedeling en de ganse maatschappij ernstig dooreengeschud. Vooral buiten het strafrechtsbedelingssysteem rees de vraag hoe het mogelijk is dat de overheid gedetineerden die een groot gevaar voor de samenleving uitmaken, zomaar in vrijheid stelt en tijdens hun V.I.-periode nauwelijks controleert. Dat een dergelijke gebeurtenis ook de politieke verantwoordelijken niet onberoerd liet, bleek uit het feit dat de toenmalige Minister van Justitie een gezamenlijk onderzoeksteam van de KU Leuven en de Universiteit van Gent de opdracht gaf deze V.I.-besluitvorming door te lichten. Een gelijkaardige opdracht werd ook gegeven aan een onderzoeksequipe van de UCL¹, terwijl de eigen Dienst Maatschappelijk Werk en Strafrechtstoepassing een individuele screening diende uit te voeren van de op dat ogenblik (1997) voorlopig en voorwaardelijk in vrijheid gestelde gedetineerden.² Het hier volgend artikel doet verslag van het onderzoek dat door de equipes van de U. Gent en de KU Leuven werd uitgevoerd.

1. Inleiding

De visie op de functie van de voorwaardelijke invrijheidstelling is in de toepassingspraktijk ervan veranderd. Ten tijde van LEJEUNE werd de voorwaardelijke invrijheidstelling ingevoerd als een instrument van beheersing; momenteel wordt de voorwaardelijke invrijheidstelling tevens gezien als een instrument van sociale integratie.

Niettemin blijft de vraag vanuit welke beleidsvisie de voorwaardelijke invrijheidstelling uiteindelijk gestalte krijgt. Wettelijk gezien is de voorwaardelijke invrijheidstelling een modaliteit van strafuitvoering; een voorwaardelijke invrijheidstelling betekent niet het einde van de straf, hoewel ze door gedetineerden en hun naastbestaanden wel als dusdanig kan worden beleefd. Een voorwaardelijke invrijheidstelling is geen recht in hoofde van de gedetineerde; toch zien we dat in de actuele discussies ook wordt gepleit voor een 'tweesporenbeleid' waarin zowel een initiatiefrecht voor het instellen van een V.I.-procedure zou worden toegekend aan de betrokkene, als een initiatiefplicht ter zake zou berusten bij de strafuitvoering. De gunst van de voorwaardelijke invrijheidstelling

1. *Les processus de réinsertion sociale des condamnés libérés*, onder leiding van G. HOUCHON en F. BRION.

2. DMWS, *Screening van de begeleidingsdossiers van voorlopig en voorwaardelijk in vrijheid gestelden*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1997; *Screening des dossiers de guidance des libérés conditionnels et des libérés provisoires*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1997.

wordt gezien als een instrument tot responsabilisering van de betrokkene. Tegelijk wordt vastgesteld dat deze responsabilisering berust op een fictie, zolang de voorwaarden voor een reïntegratie- en herstelgerichte detentie in de praktijk niet gerealiseerd zijn.³ De notie zelf van een 'herstel- en reïntegratiegerichte detentie' sluit evenwel belangrijke conceptuele vragen in – niet in het minst de vraag hoe de in het vonnis en de detentie besloten 'schuldlocalisatie' zinvol betrokken kan worden op de noodzaak, voor slachtoffers, voor daders en voor hun beider naastbestaanden, het gebeurde te integreren in hun verdere leven.⁴ Deze met de totaliteit van de strafrechtspleging en strafuitvoering verbonden conceptuele vragen beïnvloeden uiteraard de discussie over een te hanteren V.I.- concept.

EEN WERKDEFINITIE

In ons onderzoek naar 'criteria voor voorwaardelijke invrijheidstelling' hebben we geopteerd voor een werkdefinitie. De voorwaardelijke invrijheidstelling wordt in deze werkdefinitie gebaseerd op een spanningsveld tussen enerzijds het gefundeerd en gelegitimeerd inschatten van risico's op mogelijke recidive ('risk assessmentbenadering') en anderzijds het creëren van de noodzakelijke (ondersteunings)voorwaarden in hoofde van de betrokkenen opdat zij hun situatie in gunstige zin zouden kunnen beïnvloeden ('sociale grondrechtenbenadering').

In een risk-assessmentbenadering wordt nagegaan welke criteria van voor, tijdens en na de invrijheidstelling determinerend zijn voor recidive en welk het gewicht is van elk criterium afzonderlijk en in onderlinge samenhang? Vanuit een sociale grondrechtenbenadering wordt de vraag gesteld naar de structurele mogelijkheden die geboden moeten worden om een menswaardig bestaan te leiden en de begeleidingsvoorwaarden die vervuld moeten worden opdat de betrokkenen doelgericht zouden kunnen aangesproken worden teneinde deze mogelijkheden ook effectief te benutten. Beide invalshoeken zijn complementair, in die zin dat een V.I.-beslissing niet enkel gestoeld kan zijn op geïdentificeerde risicofactoren (risk-assessmentbenadering) maar ook rekening moet houden met de kansen die iemand werden geboden om zijn situatie positief te beïnvloeden (sociale grondrechtenbenadering).

De gehanteerde werkdefinitie sluit aan bij de nieuwe V.I.-wet in die zin dat deze onder andere het volgende voorschrijft:

1. 'De veroordeelde moet een **reclasseringsplan** kunnen voorleggen waaruit zijn bereidheid en inspanning tot reïntegratie in de samenleving blijkt,'

2. 'Er mogen **geen ernstige tegenaanwijzingen** zijn die een ernstig risico inhouden voor de maatschappij en de reïntegratie van de veroordeelde redelijkerwijze in de weg staan.'

De werkdefinitie is tegelijk explicieter dan de V.I.-wetgeving wat betreft de nodige responsabilisering van de samenleving: uitgangspunt is het zowel in de Internationale Verklaring van de Rechten van de Mens als in de Belgische Grondwet erkende recht 'een menswaardig bestaan te leiden'. 'Criteria voor

3. W. MEYVIS, 'Voorwaardelijke invrijheidstelling. Gekneld tussen Justitie en de Vlaamse Gemeenschap', *Panopticon* 1997, 295-296.

4. L. VAN GARSSE, 'Herstelgerichte detentie? Ervaringen en suggesties vanuit bemiddeling tussen daders en slachtoffers', *Metanoia* 1997, afl. 4, 48-57.

voorwaardelijke invrijheidstelling' zijn in dit licht te interpreteren als criteria aan de hand waarvan een geïndividualiseerde afweging kan worden gemaakt tussen ernstige risico's op mogelijke recidive, structurele mogelijkheden tot integratie in de samenleving en begeleidingsvoorwaarden opdat de betrokkenen doelgericht zouden aangesproken kunnen worden om de geboden mogelijkheden te benutten.

METHODOLOGIE

Het onderzoek naar criteria voor voorwaardelijke invrijheidstelling is gebaseerd op twee luiken, waarover afzonderlijk en uitvoerig werd gerapporteerd.⁵ en verliep in twee fasen. Het luik 'sociale grondrechtenbenadering' omvatte een literatuurstudie naar het concept 'sociale integratie' en een kwalitatieve analyse van een aantal V.I.-dossiers. Het luik 'risk-assessment' omvatte een analyse van de internationale vakliteratuur met betrekking tot 'risk-assessment' en van de resultaten uit vroeger (buitenlands) onderzoek, evenals een kwantitatief empirisch onderzoek waarbij steekproeven van (Nederlandstalige) gelukte en mislukte V.I.-dossiers met elkaar werden vergeleken.

Het onderzoek verliep eveneens in twee fasen. In een eerste onderzoeksfase werd door de beide onderzoeksteams gezamenlijk een kwalitatieve dossieranalyse uitgevoerd. Met het oog op deze kwalitatieve analyse werden 29 V.I.-dossiers geselecteerd aan de hand van twee criteria, met name het tijdstip van de vrijlating, waarbij de zaak Dutroux als cesuur werd gehanteerd (16 dossiers hadden betrekking op invrijheidstellingen voor de zaak Dutroux en 13 op invrijheidstellingen na de zaak Dutroux), en het feit dat het om een Nederlandstalig dossier moest gaan (Vlaamse gevangenis en Vlaamse begeleidingsdienst). Wat de inhoud van de dossiers betreft stelden we evenwel inhoudelijk geen verschillen vast tussen de dossiers van voor en na Dutroux, zodat de beide groepen dossiers konden worden samengevoegd. Onderzocht werd welke informatie voorkwam in de dossiers, welk stramien in deze informatie kon worden ontdekt (naar frequentie van voorkomen), aan welke kwaliteit deze informatie voldeed (inhoud, concreetheid, bronvermelding) en welke formele voorwaarden aan de invrijheid gestelde werden opgelegd. De bevindingen van deze analyse werden in de loop van februari 1998 voorgelegd aan 4 focusgroepen, bestaande uit staffleden van binnen de muren (welzijnsteams en psychosociale dienst), buitendienst (externe hulpverleningsdiensten) en directie. In totaal namen 27 personen deel aan deze gesprekken, die doorgingen in Gent en in Leuven. Verder werden individuele gesprekken gevoerd met de verantwoordelijken van de PAD en de Dienst Individuele Gevallen. Aan al deze gesprekspartners werd de vraag voorgelegd of de bekomen resultaten overeenstemden met hun eigen perceptie van de V.I.-voogdijrealiteit, en of ze deze praktijk wenselijk achtten. Nagegaan werd dus of de deelnemers het met deze praktijk eens waren, en welke wijzigingen ze voor de toekomst wensten voor te stellen. De geglobaliseerde resultaten van de

5. M. BOUVERNE-DE BIE, A. CLAEYS, R. ROOSE en N. VACKIER, *Onderzoek naar criteria voor voorwaardelijke invrijheidstelling, I, Sociale Integratie*; J. GOETHALS, S. BOGAERTS en E. MAES, *Onderzoek naar criteria voor voorwaardelijke invrijheidstelling, II, Risk-assessment*, Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie, Gent-Leuven, 1999.

dossieranalyse en de bespreking ervan door de focusgroepen werden tenslotte voorgelegd aan de stuurgroep van het project.

In een tweede onderzoeksfase werden door de beide onderzoeksteams apart een kwalitatieve en een kwantitatieve analyse opgezet. De U. Gent (vakgroep Sociale, Culturele en Vrijtijdsagogiek) verdiepte de bevindingen uit de eerste fase via een reeks case-study's (n=4) die de resultaten uit deze rondetafels verder aanvulden en verfijnden. De equipe van de KU Leuven (afdeling Strafrecht, Strafvordering en Criminologie) verrichte een kwantitatief statistisch onderzoek, waarin 167 mislukte V.I.-dossiers werden vergeleken met een steekproef van gelukte V.I.-dossiers uit dezelfde tijdspanne (1988-1990). Via bivariate en regressie-analyses werd gezocht naar factoren die de V.I.-uitkomst van deze gedetineerden konden voorspellen.

Door de simultane onderzoeksopzet van beide onderzoeksruiken, en door de verdieping van de kwalitatieve analyse aan de hand van 'rondetafels' werd uitdrukkelijk beoogd om de discussie over voorwaardelijke invrijheidstelling te betrekken op de ruimere discussie over strafbeleid, inclusief de vraag naar de verhouding tussen justitieel en sociaal beleid. Deze ruimere kadering sluit aan bij de aanzetten gegeven in de 'Oriëntatienota Strafbeleid en Gevangenisbeleid'⁶, en bij de discussies waartoe deze oriëntatienota aanleiding gaf.⁷ Ook was het de expliciete bedoeling de praktijkervaringen inzake voorwaardelijke invrijheidstelling mee in het onderzoeksopzet in te brengen en aldus empirische en ervaringskennis met elkaar te verbinden.

In dit artikel wordt de focus gelegd op mogelijke criteria voor een adequate V.I.-beslissing, of m.a.w. op de resultaten van het onderzoek. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen criteria voor een V.I.-beslissing (microniveau) en beleidsaandachtspunten op meso- en macroniveau. De nauwe wisselwerking tussen deze beleidsniveaus bleek herhaaldelijk in dit onderzoek en werd vanuit diverse invalshoeken benadrukt.

Tenslotte: in de werkdefinitie wordt uitgegaan van een benadering teneinde de 'betrokkenen' in de mogelijkheid te stellen een menswaardig bestaan te leiden. Gezien de gehanteerde onderzoeksmethode – een analyse van V.I.-dossiers – ligt de focus op de veroordeelde en moet 'betrokkenen' begrepen worden in de zin van 'veroordeelden'. Belangrijke dimensies als de slachtofferdimensie en de dimensie van naastbestaanden van zowel daders als slachtoffers komen aldus niet rechtstreeks aan bod. Meer nog dan nu reeds het geval is rijzen bij een dergelijk ruim opzet belangrijke conceptuele vragen, die binnen de gegeven onderzoeksmogelijkheden niet op te nemen waren.

2. Voorwaardelijke invrijheidstelling: Instrument voor sociale integratie

In de gehanteerde werkdefinitie wordt de voorwaardelijke invrijheidstelling gezien als een spanningsveld tussen enerzijds het gefundeerd en gelegitimeerd in-

6. Ministerie van Justitie, *Oriëntatienota Strafbeleid en Gevangenisbeleid*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1999.

7. T. PETERS en J. VANACKER (ed.), *Van oriëntatienota naar penaal beleid?*, Leuven, Leuvense Universitaire Pers, 1997.

schatten van risico's op mogelijke recidive ('risk assessmentbenadering') en anderzijds het creëren van de noodzakelijke (ondersteunings)voorwaarden in hoofde van de betrokkenen opdat zij hun situatie in gunstige zin zouden kunnen beïnvloeden ('sociale grondrechtenbenadering'). Tussen beide benaderingen moet een werkbaar evenwicht gevonden worden. In de werkdefinitie liggen derwijze twee types criteria voor een V.I.-beslissing besloten, met name criteria die betrekking hebben op een gefundeerd en gelegitimeerd inschatten van risico's op recidive, en criteria die betrekking hebben op positieve kansen tot sociale integratie. Hiermee is echter geenszins duidelijk wat onder beide types criteria verstaan moet/kan worden.

CRITERIA MET BETREKKING TOT HET INSCHATTEN VAN RISICO'S OP RECIDIVE

Wanneer we de nieuwe V.I.-wet er op nalezen, stellen we weinig concreetheid vast bij de wetgever ten aanzien van het voorspellen van het risico op het plegen van een (nieuw) delict. Wat wordt immers bedoeld met *ernstige tegenaanwijzingen die een ernstig risico inhouden voor de maatschappij en de reïntegratie van de veroordeelde in de samenleving*? Wat moet verstaan worden onder *de persoonlijkheid van de veroordeelde; het gedrag van de veroordeelde tijdens de detentie; het risico op het plegen van nieuwe strafbare feiten en de houding van de veroordeelde tegenover de slachtoffers van de misdrijven waarvoor hij werd veroordeeld*?

Deze algemene formulering vormt een probleem omdat eenieder er zijn eigen interpretatie aan kan geven/geeft. Criteria met betrekking tot het adequaat inschatten van risico's op recidive moeten minimaal een afweging inhouden tussen de aard van de handeling en/of het gedrag enerzijds, de risicofactoren die iemand drijven tot dergelijke handeling en/of gedrag anderzijds. Een grondige literatuuranalyse zal moeten aantonen welke factoren significant samenhangen met recidive, en welke persoonlijke, omgevings- en culturele invloeden deze samenhang mee vorm geven. Tevens is het nodig om de validiteit te onderzoeken van de informatie waarop men zich baseert. Het is wenselijk dat de verkregen informatie bevestigd of ontkracht wordt door andere bronnen over de betrokkene. Het is tevens nodig zich zoveel mogelijk te baseren op empirisch materiaal: onjuist gelegde verbanden worden immers vaak versterkt wanneer informatie niet systematisch is verzameld. De vraag is trouwens of eenduidige criteria tot het inschatten van recidiverisico's te geven zijn. Wél kunnen, op basis van het beschikbare onderzoeksmateriaal, en binnen deze beperking, een aantal mogelijks relevante richtlijnen gegeven worden.

CRITERIA MET BETREKKING TOT DE POSITIEVE KANSEN OP SOCIALE INTEGRATIE

Ook hier is niet duidelijk wat verstaan kan/moet worden onder 'sociale integratie' – *a fortiori* 'reïntegratie'. De detentie grijpt op individuen en bevolkingsgroepen verschillend in. In een aantal situaties betekent de detentie een breuk ten opzichte van een integratiepatroon, in andere situaties betekent de detentie een fase in een proces van reeds langerdurende marginalisering. 'Sociale inte-

gratie' (reïntegratie) zal dus anders verstaan kunnen (moeten?) worden naarmate de betrokken gedetineerden voor hun detentie al dan niet toegang hadden tot de diverse integratieterrains, en of m.a.w. de basisvoorwaarden vervuld waren om van een 'individuele vrijheid' en 'gelijkheid voor de wet' te kunnen spreken.

Bovendien is sociale integratie geen toestand, maar een proces: er bestaan verschillende manieren om al dan niet sociaal geïntegreerd te zijn. Een samenleving wordt gekenmerkt door een veelzijdigheid en vloeïendheid van rollen en participatiewijzen, en dit kenmerk wordt nog versterkt naarmate de samenleving moderniseert. Men is niet voor eens en voor altijd of uitgesloten of geïntegreerd; wel bestaan er individuen en groepen die kwetsbaarder zijn voor sociale uitsluiting. Een detentie kan hierbij gezien worden als de meest extreme vorm van sociale uitsluiting, met name het beroofd worden van de vrijheid om aan de samenleving te participeren. De notie 'sociale integratie' houdt van daaruit inherent de vraag in naar de voorwaarden waaronder mensen aan deze samenleving kunnen participeren; heel wat vormen van criminaliteit kunnen worden gezien als illegitieme integratiestrategieën: ze bieden een mogelijkheid tot maatschappelijke participatie wanneer legitieme integratiestrategieën niet voorhanden blijken en/of vanuit het perspectief van de betrokkenen minder aangewezen lijken. Van daar uit kan niet enkel uitgegaan worden van een vanuit de strafuitvoering gedefinieerd minimumniveau van sociale integratie – zijnde het vermijden van recidive – doch moet tevens nagegaan worden welke spanningen er kunnen bestaan tussen dit vanuit de strafuitvoering gedefinieerd minimumniveau en structurele integratiemogelijkheden op de diverse domeinen van het menselijk samenleven. Dit vereist een ook positieve invulling van het sociale (re)integratiebegrip, in termen van *participatiemogelijkheden aan de samenleving als dussdanig*.

Het nagaan van deze participatiemogelijkheden vergt een meer uitgewerkt concept van 'sociale integratie', waaraan concrete criteria voor tussenkomst kunnen verbonden worden. In dit licht is de V.I.-beslissing een *tussenkomst* in een relatief autonoom proces, met name de strafuitvoering. Criteria liggen in het *verwachte effect* van deze tussenkomst: welke mogelijkheden creëert deze tussenkomst in hoofde van de betrokkene, teneinde zijn situatie gunstig te beïnvloeden en welke mogelijkheden werden, voorafgaand aan deze tussenkomst, aangeboden?

Ook hier geldt dat eenduidige criteria niet te geven zijn, doch wel mogelijks relevante richtlijnen die de aanzet kunnen vormen tot de ontwikkeling van een gedifferentieerd en vooral ook reflexief V.I.-beleid.

3. Het concept 'sociale integratie'

Hoger werd 'sociale integratie' zeer algemeen omschreven als de mogelijkheid, op de onderscheiden domeinen van het menselijk samenleven, een menswaardig bestaan te leiden. Voor een verdere concretisering van dit begrip is het nodig dit begrip te kaderen in de ontwikkeling van de verzorgingsstaat, en te betrekken op de onderscheiden functies die de overheid hierin te vervullen heeft. Een fundamenteel onderscheid in deze discussie is het onderscheid tussen enerzijds vrijheids- of burgerlijke en politieke rechten en anderzijds de sociale rechten.

In de klassieke 'nachtwakersstaat' werd het overheidsoptreden gezien in relatie tot het waarborgen van de vrijheid van handelen van de burgers, zoals vastgelegd in de wet, en in relatie tot het beschermen van individuele burgers tegen inbreuken op deze wettelijk vastgelegde vrijheidssfeer. Het strafrecht en de strafuitvoering refereren overwegend naar deze sociale controlefunctie van de overheid, zijnde het garanderen van de veiligheid van de burgers, evenals de bescherming van hun vrijheidsrechten en politieke rechten. De negatieve invulling van sociale integratie, in termen van niet-recidive (V.I. als instrument van sociale beheersing) sluit hierbij aan.

In de ontwikkeling naar de verzorgingsstaat wordt de overheidstussenkomst niet langer gezien ter vrijwaring van deze wettelijk vastgelegde grenzen, doch tevens in termen van een actieve tussenkomst in de vormgeving aan het maatschappelijk leven door de sociale verhoudingen tussen de burgers te toetsen aan de hierin besloten mogelijkheden voor eenieder een menswaardig bestaan te leiden. Bij miskenning van deze voorwaarden moet de overheid corrigerend (institutionele verzorgingsstaat) of heroriënterend tussenkomen (sociaal-democratische verzorgingsstaat). Naast de *sociale controlefunctie* heeft de overheid in een verzorgingsstaat ook volgende functies⁸:

- een *herverdelingsfunctie*, waarbij het gaat om een zekere mate van nivellering en herverdeling van maatschappelijke goederen voor iedereen – deze herverdelingsfunctie wordt onder meer door de sociale zekerheid gerealiseerd;
- een *garantiefunctie* waarbij het gaat om het waarborgen dat eenieder in de mogelijkheid kan verkeren een menswaardig bestaan te leiden – deze garantiefunctie wordt tot uitdrukking gebracht in de sociale grondrechten;
- een *integratiefunctie* waarbij het gaat om het voorkomen van sociale uitsluiting, en waartoe diverse vormen van maatschappelijke dienstverlening worden opgezet, al dan niet institutioneel gevat in verzorgingsbureaucratische voorzieningen.

In een verzorgingsstaat dient de overheid m.a.w. niet enkel in te staan voor de vrijwaring van de vrijheidssfeer, gelegen in de burgerlijke en politieke rechten, doch is ze er tevens toe gehouden actief tussen te komen in de sociale verhoudingen tussen mensen. In aansluiting hiermee geldt een positief geformuleerd begrip van sociale integratie, in termen van het kunnen effectueren van sociale rechten. Deze sociale rechten geven aldus een positief geformuleerd minimum-niveau aan van gewenste integratie.

Belangrijk is de empirische vaststelling dat een vanuit de strafuitvoering gedefinieerd minimumniveau van sociale integratie en een vanuit de sociale grondrechten gedefinieerd minimumniveau elkaar in de feitelijke ontmoeten. Zo worden bijvoorbeeld op grond van de risk-assessmentanalyse aanbevelingen geformuleerd met betrekking tot het ter beschikking stellen van een specifiek aanbod, waardoor tezelfdertijd een sociaal grondrecht gewaarborgd wordt. Omgekeerd,

8. P.F. DRIEST, 'De grenzen van zorg en welzijn', in M.H.R. NUY en H. VAN DE LISDONK (ed.), *Medicus en maatschappij. Leerboek complexe maatschappelijke problematiek ten behoeve van geneeskundigen in opleiding*, Utrecht, SWP, 1996, 10-30.

kan de concretisering van een sociaal grondrecht ertoe bijdragen dat bepaalde risicobevorderende factoren teruggedrongen worden. Niettemin blijft het onderscheid fundamenteel, omdat het de vraag oproept vanuit welke richting de strafuitvoering gestuurd, *c.q.* geradicaliseerd wordt. Vanuit een (exclusieve) risk-assessmentbenadering, waarbij veiligheids- en controleaspecten prevaleren op de concretisering van de sociale rechten bestaat het risico van een grote selectiviteit, ten nadele van de 'moeilijkst bereikbare' gedetineerden, voor wie de gevangenis de bevestiging inhoudt van een in de samenleving zelf structureel ingebouwd marginaliseringsproces. Een belangrijke kritiek op de nieuwe V.I.-wet duidt op dit risico. Vanuit een (exclusieve) sociale rechtenbenadering, waarbij de concretisering van sociale rechten voorgaat op veiligheids- en controleaspecten, bestaat het risico dat hardnekkigheid van de sociale realiteit ontkend wordt, ten nadele van het perspectief zelf van een meer humane sociale probleemdefiniëring.

In dit licht is aansluiting op de actuele discussies met betrekking tot de 'proeve van voorontwerp van penitentiaire beginselenwet' wenselijk, temeer daar met deze proeve van voorontwerp gezocht wordt naar ook een herpositionering van de strafuitvoering in het licht van de ontwikkeling van de verzorgingsstaat.⁹ De uitdaging van het strafbeleid wordt hierbij duidelijk gelegd in het creëren van uitzonderingen op de vrijheidsberovende straf, en in het leren hanteren van de detentie, waar onvermijdelijk gebleken, als een mogelijkheid om te komen tot nieuwe 'betekenisgeving': een tussenkomst om mogelijk te maken waar de betrokkenen op eigen kracht en *i.c.* in hun eigen omgeving (voorlopig) niet toe in staat blijken. Ofschoon de nieuwe V.I.-wet vooruitloopt op deze penitentiaire beginselenwet, is een vorm van afstemming niet onmogelijk, via (ondermeer ook) de ontwikkeling van een reflexieve V.I.-praktijk.

DOELGERICHTE AANSPREEKBAARHEID MOGELIJK MAKEN

Tot nog toe werd het begrip 'sociale integratie' in zijn structurele aspecten belicht. Aangegeven werd dat onderscheiden criteria voor een minimumniveau van integratie aangereikt kunnen worden vanuit de strafuitvoering zoals actueel overwegend ontwikkeld, en vanuit de sociale rechten. Tevens werd aangegeven dat beide criteria elkaar kunnen overlappen, doch dat het uitgangspunt voor de discussie fundamenteel blijft voor de verdere uitwerking van een V.I.-concept. Het onderscheid is evenwel ook fundamenteel voor de concretisering zelf van het begrip 'sociale integratie'.

Het voorzien van structurele integratiemogelijkheden betekent niet per definitie dat de betrokkenen er zich ook door aangesproken weten. Hiervoor is nodig dat deze integratiemogelijkheden effectief aansluiten bij de zingeving van de betrokkenen, d.w.z. de mogelijkheid zich te situeren in een ruimer geheel, overeenstemming te vinden tussen denken, waarderingsen en concreet handelen, en hierin erkenning en zelfrespect te vinden. Structurele integratiemogelijkheden zijn m.a.w. positief werkzaam, in de mate dat de betrokkenen ervaren dat ze doelgericht aangesproken worden als participant in hun te realiseren project van

9. L. DUPONT, *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Leuvense Universitaire Pers, 1998.

menselijke waardigheid. Het is duidelijk dat de invulling van deze doelgerichtheid verschillend zal zijn naargelang de situatie waarin de betrokkene verkeert: slachtoffer, dader, naastbestaande van slachtoffer en/of dader, delicten met en delicten zonder slachtoffers, al dan niet herhaalde feiten etc. Een adequate V.I.-beslissing houdt in dit licht ook uitspraak in over de verwachte effecten van de V.I. als tussenkomst in het proces van ombuiging van een situatie van sociale uitsluiting (detentie) naar mogelijke sociale aansluiting (integratie in de samenleving), en over hoe deze effecten desgevallend kunnen gerealiseerd of geoptimaliseerd worden. Dit sluit een uitspraak in over de begeleidingsvoorwaarden waaraan voldaan kan/moet worden.

De diverse dimensies van sociale integratie staan op een gespannen voet met elkaar. Nadruk op een structureel integratiecriterium als bijvoorbeeld tewerkstelling kan op een gespannen voet staan met beschikbare mogelijkheden iedere gedetineerde de kans te geven op een aangepaste trajectbegeleiding, onder meer omdat de actueel bestaande mogelijkheden van arbeidstoeleiding en -bemiddeling dit niet toelaten (efficiëntiecriterium) of omdat, gegeven de mogelijkheden van de gedetineerde (effectiviteitscriterium) geen tewerkstelling gevonden kan worden die de betrokkene in staat stelt een minimum besteedbaar inkomen te verwerven. Omgekeerd kan de mogelijkheid deel te nemen aan een aangepaste trajectbegeleiding op gespannen voet staan met de erkenning van de inzet van gedetineerden zich op deze tewerkstelling voor te bereiden, bijvoorbeeld omdat objectieve termijnen voor mogelijke vrijlating niet stroken met inschrijvingstermijnen voor een aanbod van trajectbegeleiding (en waardoor mogelijks een hoger recidiverisico optreedt). Ook op het vlak van de begeleidingsvoorwaarden zijn eenduidige criteria niet aanwijsbaar, en moet gedacht worden aan een model van gedifferentieerd en reflexief beleid. Tevens confronteert deze dimensie het scherpst de relatieve marges waarbinnen een V.I.-besluitvorming plaatsgrijpt.

4. Predictie en risk assessment

Predictie en risk assessment betreffen het inschatten van de kans dat een voorwaardelijke in vrijheid gestelde na zijn invrijheidstelling opnieuw een delict zal plegen. Dit voorspellen gebeurt doorgaans via een klinische of een statistische methode. Bij een klinische predictie neemt men een beslissing op basis van een professioneel beeld dat men zich, meestal via observatietechnieken, vragenlijsten en andere klinische meetinstrumenten, heeft gevormd van een bepaalde persoon. Risicofactoren gebruikt in klinische predicties zijn cliënt-specifiek van aard, en kunnen over een bepaalde tijd veranderen. Ze hebben vooral betrekking op geestesstoornissen, attitudes, gedrag, achtergrondfactoren, de persoonlijke levensgeschiedenis, en de sociale vaardigheden van de betrokkenen. Het beeld dat men van die persoon heeft steunt op vroegere ervaringen en inzichten, doch de werkelijke prognostische waarde van deze gegevens is nooit systematisch getoetst. Men gaat als het ware intuïtief op bepaalde gegevens af. Statistische predicties steunen op meer meetbare gegevens, en de voorspellende waarde van deze gegevens wordt via statistische procedures nagegaan, en in predictietabellen gegoten.

Niettegenstaande er universeel een sterke eensgezindheid bestaat over de waarde van de klinische predictie worden betrouwbaarheid en validiteit toch regelmatig in vraag gesteld. Klinische predicties steunen al te vaak uitsluitend op intra-instellingsgegevens, terwijl de clinici het ook al te vaak oneens zijn over de graad van gevaarlijkheid van een (ex)gedetineerde. Bovendien hebben studies aangetoond dat statistische methodes minstens even goede predicties maken als klinische methodes.¹⁰ Beide predictieve technieken wordt evenwel verweten dat ze al te vaak statische variabelen in hun voorspellingen opnemen.¹¹ Dit betreft gegevens uit het verleden die retrospectief verbonden worden met recidive. Nadeel van dit soort variabelen is dat ze geen concrete informatie geven over het soort gedrag waarop een eventuele behandeling en begeleiding kunnen aangrijpen. Predictie-onderzoek heeft nood aan meer dynamische determinanten van recidive. Dergelijke determinanten kan men in beeld krijgen door middel van prospectief onderzoek, waarin men systematisch gegevens verzamelt over het actuele gedrag van de betrokkenen binnen en buiten de verblijfseenheid en deze na voldoende lange termijn na verblijf en eventuele begeleiding in verband brengt met recidivegegevens. Dit soort prospectief onderzoek, dat nog maar in de kinderschoenen staat, moet rekening houden met de effectiviteit van de opgelegde voorwaarden, behandeling en vormen van begeleiding, en dergelijke probleem/behoefte-behandelings-complexen in de predictie betrekken.

Daarnaast dienen ook een aantal kanttekeningen geplaatst te worden bij de mogelijkheden en beperkingen van de inschatting van het risico op recidive. De kans op recidive kan nooit met 100% zekerheid correct worden voorspeld. De bevindingen uit de literatuur wijzen weliswaar uit dat een statistische voorspelling tot betere resultaten leidt dan een klinische, intuïtieve aanpak, maar dit neemt niet weg dat bij gebruik van een predictie-instrument of enige andere methode fouten in de voorspelling optreden: enerzijds worden personen in vrijheid gesteld die nadien wel blijken te recidiveren (vals negatieven), anderzijds worden sommige gedetineerden langer in detentie gehouden dan vanuit het oogpunt van recidivevermijding strikt noodzakelijk zou zijn (vals positieven). Vals negatieve voorspellingen brengen financiële, emotionele en fysieke schade teweeg bij de slachtoffers. De samenleving en de concrete leefgemeenschap waarin dader en slachtoffer leven, ondervinden eveneens hinder ten gevolge van een foutieve voorspelling. Hierdoor worden het veiligheidsgevoel in de leefgemeenschap en het vertrouwen in het justitiële apparaat, dat verantwoordelijk wordt gesteld voor de foutieve beslissingen, geschonden. Vals positieve beslissingen raken de delinquent en de samenleving. Door het hoge recidiverisico dat de gedetineerde krijgt opgelegd zal men hem stimuleren om intensieve detentieprogramma's te volgen vooraleer te worden vrijgelaten, en eens vrij, zal hij nog steeds aan intensieve controle worden onderworpen. Dit brengt emotionele schade te weeg bij de betrokkenen, maar kost ook veel geld aan de belastingbetaler. De samenleving zit met een hoge kost wanneer personen nodeloos aan

10. Bv. R. MENZIES, C. WEBSTER, S. MCCAIN, O. STALEY en R. SCAGLIONE, 'The dimensions of dangerousness revisited: assessing forensic predictors about violence', *Law and Human Behavior* 1994, 1-28.

11. Bv. M. VERHAGEN, en M. PHILIPSE, 'Het voorspellen van het risico op delicttherhaling in de TBS', *Tijdschrift voor Psychiatrie* 1995, 537-552.

bepaalde intensieve controles en programma's worden onderworpen.¹² Wanneer op extreme wijze wordt uitgegaan van een bekommernis om zoveel mogelijk vals negatieven (voorspelling als succes, in werkelijkheid een mislukking) te vermijden, worden perverse effecten gegenereerd in de zin dat het aantal vals positieven (voorspelling als mislukking, maar in werkelijkheid een succes) op onevenredige wijze toeneemt. Dit gegeven impliceert uiteraard dat het kwantitatieve niveau van de gevangenisbevolking kunstmatig wordt opgedreven en de kans op negatieve effecten die inherent zijn aan de vrijheidsberoving (detentie-schade), toeneemt.

In tegenstelling tot de predictie als een methode die moet toelaten te voorspellen wie zal recidiveren en wie niet – waarbij men pretendeert per individueel geval een juiste voorspelling te kunnen maken – poogt men bij een risk assessment correct in te schatten tot welke risicogroep een bepaalde persoon behoort en welke recidivekans er voor die bepaalde groep bestaat. De assessment benadering is er dus op gericht delicttypische subgroepen te creëren met een verschillende base-rate (percentage gedetineerden dat effectief zal mislukken na V.I.). Doorgaans worden drie risicogroepen gecreëerd, nl. een hoge, een gemiddelde en een lage risicogroep.¹³ Risk assessment procedures kunnen het probleem van de vals positieven evenwel niet voorkomen. Wel reduceert de identificatie van een hoge base-rate groep de kost (in termen van fouten) van de voorspelde mislukkingen.¹⁴

5. Uit het onderzoek resulterende criteria voor V.I.-besluitvorming: Een geïndividualiseerde afweging binnen een methodisch kader

Op basis van de resultaten uit de literatuurstudies en de kwalitatieve en kwantitatieve dossieranalyses en case-study's kan de vermelde werkdefinitie verder worden geconcretiseerd, en kunnen een aantal relevante richtlijnen voor een V.I.-besluitvorming vooropgesteld worden.

Op basis van ons onderzoek naar V.I.-criteria omschrijven we een V.I.-beslissing als een **geïndividualiseerde afweging tussen risico's** (cf. risk-assessment-

12. T. CLEAR, P. HARRIS, en A. RECORD, 'Managing the costs of incarceration', *The Prison Journal* 1982, 1-93; T. CLEAR, 'Statistical prediction in corrections', *Research in Corrections* 1988, afl. 1, 1-40.

13. Bv. T. BRENNAN, *Classification of offenders: Classification and Prediction in Criminology*, Chicago, University of Chicago, 1987.

14. T. CLEAR, 'Statistical prediction in corrections', *l.c.*, 1-40. Een klassiek voorbeeld van deze laatste techniek is de door de Canadese *parole-board* gebruikte Nuffield-schaal (statistical information on recidivism scale of SIR-schaal), die bestaat uit 15 items, en die toelaat de gedetineerden in vijf risicogroepen onder te brengen. Dit instrument is vrij betrouwbaar voor de discriminatie tussen hoge- en lagerisicogroepen, doch wordt het best niet gebruikt voor vrouwen en de autochtone Canadese bevolking, en voor de predictie van seksuele en geweldsdelicten. De *Correctional Service of Canada* maakt onder meer gebruik van de Community Risk/Needs management schaal. Deze meet de behoeften van invrijheidgestelden op 12 domeinen (o.m. financieel, leefomstandigheden, alcohol- en druggebruik...), en maakt een beoordeling van de 'criminal history risk' via een doorgedreven analyse van het gerechtelijk verleden. De combinatie van beide inschattingen leidt tot de bepaling van de intensiteit van het V.I.-toezicht (L. MOTIUK, 'The community risk/needs management scale: an effective supervision tool', *Forum on Corrections Research* 1997, afl. 1, 1-7).

benadering), **structurele integratievoorwaarden** (cf. sociale rechten) en **begeleidingsvoorwaarden** (cf. doelgerichte aanspreekbaarheid) **binnen een bepaalde, in se veranderingsvatbare maatschappelijke context** (cf. tussenkomst in proces strafuitvoering). Deze omschrijving houdt in dat criteria voor een V.I.-beslissing liggen op enerzijds, het niveau van individualisering en anderzijds het inhoudelijk niveau van afweging.

Criteria voor **inhoudelijke afweging** hebben te maken met de onderscheiden dimensies van sociale integratie. Het onderzoek geeft in deze een aantal mogelijks relevante richtlijnen op het snijpunt van risk-assessment en sociale rechten. Tevens geeft het onderzoek een aantal mogelijke richtlijnen voor begeleidingsvoorwaarden en hoe deze gehanteerd kunnen worden. Telkens gaat het om een raamwerk, dat al werkende verder gedifferentieerd, genuanceerd en empirisch getoetst dient te worden.

Criteria voor **individualisering** hebben te maken met de kwaliteit van de beslissing *in se*. Het onderzoek geeft in deze een aantal kwaliteitscriteria als ondermeer het tijdstip van de beslissing, de transparantie van de beslissing, de objectiviteit in gehanteerde criteria, motivering van de voorwaarden die opgelegd worden, de controleerbaarheid, de haalbaarheid, en het respect voor de diverse betrokkenen. Deze criteria verwijzen naar methodische vereisten in de besluitvorming.

Ten slotte werden tijdens het onderzoek door de diverse respondenten meerdere **aandachtspunten voor een beleid op meso-en macroniveau** naar voor gebracht. Een aantal van deze aandachtspunten worden vooral in de casestudies en in de kwantitatieve analyse ondersteund. Deze beleidsaandachtspunten op respectievelijk meso- en macroniveau worden in een aparte paragraaf belicht.

5.1 INHOUDELIJKE CRITERIA

De inhoudelijke criteria hebben in essentie betrekking op twee domeinen. Enerzijds zijn er criteria die bijzonder relevant kunnen zijn voor de voorspelling van recidive, anderzijds verwijzen bepaalde criteria (ook) zeer uitdrukkelijk naar de (afwezigheid van) effectuering van een aantal sociale grondrechten.

5.1.1 Inhoudelijke criteria vanuit een praktijkbenadering (rondetafelgesprekken)

Of de verschillende criteria die in V.I.-dossiers aanwezig zijn, opgevat kunnen worden als pro- of contra-indicaties voor V.I., of als aandachtspunten voor de V.I.-begeleiding, hangt samen met de visie op het concept V.I. en op het concept detentie. De V.I. kan actueel niet gezien worden als een recht in hoofde van de gedetineerden, niettegenstaande zij daarentegen wel aanspraak kunnen maken op de instelling van een V.I.-procedure. Dit gegeven (geen recht op V.I., wel op een V.I.-procedure) impliceert dan ook dat de toekenning van de V.I. in de praktijk gebeurt op basis van een aantal inhoudelijke criteria. Een belangrijke vraag die hierbij aansluit is welke criteria in (de voorbereiding van) dit besluitvormingsproces van belang worden geacht en welk gewicht elk van hen krijgt toegemeten. Er dient in dit verband sterk rekening te worden gehouden met het risico dat wat in de rapportage (ter voorbereiding van de finale beslissing) uiteindelijk

als reclasseringswerkpunt wordt bedoeld en als zodanig ook in kaart wordt gebracht, uiteindelijk gehanteerd wordt als een V.I.-criterium (in functie van voorspelling van recidive).

Tijdens de gesprekken met de praktijkwerkers bleek dat de verschillende betrokken actoren weliswaar aan een grote verscheidenheid van inhoudelijke criteria enige waarde toekenden bij de opbouw van een compleet V.I.-dossier, maar dat de relatieve waarde van elk criterium niet in algemene termen kan worden geëvalueerd. Aan welke criteria meer belang dient gehecht te worden, is volgens de respondenten afhankelijk van het individuele dossier en de concrete problematiek van de cliënt. Een aantal criteria waaraan door de meeste actoren alleszins een grote waarde wordt gehecht en die volgens hen in principe in elk V.I.-dossier dienen behandeld te worden, zijn: de opvoeding, de criminogenese, de persoonlijkheid, de houding ten aanzien van de feiten, het verloop van vroegere begeleidingen, het gerechtelijk verleden (aard en ernst van de feiten, tijdsverloop in het herval, e.a.), het sociaal en familiaal milieu, de tijdsinvulling na detentie en het opvangmilieu, de financiële situatie en schulden, de visie over en de houding ten aanzien van de V.I.-begeleiding en gezondheid.

De criteria die door de praktijkwerkers als belangrijk naar voren werden geschoven alsook de criteria die in het literatuuronderzoek rond risk-assessment werden beschreven, werden in een latere onderzoeksfase geoperationaliseerd en via een kwantitatief empirisch onderzoek getoetst op hun predictieve waarde voor recidive.

5.1.2 Inhoudelijke criteria op basis van de literatuurstudie en het kwantitatief empirisch onderzoek

Een uitgebreide literatuurstudie toonde een mogelijks predictieve waarde van een dertigtal factoren, in te delen naar sociografische kenmerken, kenmerken met betrekking tot het delinquentieprofiel, kenmerken in verband met het detentieverloop, en kenmerken van het V.I.-verloop.¹⁵ Vaak was de voorspellende waarde van deze factoren evenwel gebaseerd op bivariate verbanden, zodat onduidelijk is of deze voorspellende factoren schijnbare voorspellers zijn en eventueel verdwijnen bij multivariaat onderzoek. Via een eigen empirisch multivariaat onderzoek werd daarom gepoogd om blijvende voorspellende kenmerken te achterhalen. Een steekproef van Nederlandstalige gedetineerden die na drie jaar nog steeds in vrijheid waren werd vergeleken met een steekproef van Nederlandstalige gedetineerden van wie de V.I. werd ingetrokken. Deze dossiers dateerden uit de jaren 1988, 1989 en 1990 (N=439). In een eerste fase werden de potentieel voorspellende kenmerken via X^2 toetsen gerelateerd aan het criterium succes/mislukking. Deze significante verbanden ($p < .05$) worden in tabel

15. Het betreft leeftijd, gerechtelijk en penitentiair verleden, aard van het misdrijf, gevangenisregime, aanpassingsproblemen tijdens de detentie, het eigenwaardegevoel, de detentieduur, shock incarceration, de invrijheidstellingsmodaliteit, het post-release-trauma, de intensiteit en de duur van het V.I.-toezicht, de familiale en relationele banden, het milieu van herkomst en de genoten opvoeding, de huisvestingssituatie, de ethnische afkomst, de militaire dienst, psychologische kenmerken, het volgen van begeleidings- en behandelingsprogramma's, alcohol- en druggebruik voor, tijdens en na de detentie, intelligentie en scholingsgraad, tewerkstellings- en inkomenssituatie voor en na de detentie, en omgevingsfactoren.

1 voorgesteld door een asterisk in de kolom bivariaat. Zoals kan opgemerkt worden leidden deze bivariate analyses tot heel wat significante verbanden. Een en ander betekent evenwel niet dat deze variabelen een onafhankelijke bijdrage leveren tot het V.I.-succes. Om dit na te gaan werden logistische regressies uitgevoerd. Logistische regressies laten toe de onafhankelijke bijdrage te bepalen van een reeks onafhankelijke variabelen in de voorspelling van een afhankelijke variabele, die gemeten is op nominaal dichotoom niveau. De variabelen die op basis van deze regressie-analyses (nog steeds) een significante bijdrage leverden in de V.I.-voorspelling worden aangegeven met een asterisk in de kolom multivariaat.

Bij de uitvoering van deze berekeningen werden we evenwel gehinderd door twee massieve problemen. In de eerste plaats ontbrak voor nogal wat variabelen de noodzakelijke informatie. Het aantal dossiers waarin voor de verschillende variabelen apart informatie ontbrak varieerde van 0 tot 221 (variabele contacten met de voogd). Omdat opname in de regressievergelijking van variabelen waarvan in veel dossiers de noodzakelijke informatie ontbreekt leidt tot een aanzienlijke daling van het aantal analyse-eenheden, werden bepaalde variabelen, ook al waren zij erg significant op bivariaat niveau, uit de regressie-analyse weggelaten. Het betrof de variabelen tewerkstelling, scholing, leefsituatie, opvoedingsmilieu, militaire dienst, inkomensbron; het akkoord rond de afbetaling van de burgerlijke partijstelling, burgerlijke staat bij V.I., houding tegenover de feiten, begeleidingsverslaggeving, leefsituatie bij de V.I., en inkomenssituatie na V.I.. Deze variabelen worden in tabel 1 tussen haakjes geplaatst. Andere variabelen werden wel in de analyse opgenomen, nadat de afwezigheid van informatie als afwezigheid van probleemindicatie werd gescoord. Meer bepaald voor de variabelen die betrekking hadden op problemen na de detentie werden alle onbekenden als afwezigheid van enig probleem gescoord. Ook de variabele instellingsleven werd als dusdanig gescoord. Als uit het dossier niet bleek dat de betrokkene in instellingen had verbleven, werd er van uitgegaan dat de betrokkene niet in dergelijke instellingen had verbleven.

Door dit gebrek aan informatie, en het daaruit volgend verlies aan variabelen, verliest de regressievergelijking evenwel een groot deel van haar predictieve kracht en haar zinvolheid. Eén en ander betekent evenwel ook dat de kwaliteit van de V.I.-dossiers, althans de dossiers uit deze periode (1988-1990) heel wat te wensen overliet, want heel wat noodzakelijke en belangrijke informatie, die een mogelijks erg predictieve waarde voor V.I.-succes heeft zoals uit het literatuuronderzoek is gebleken, was in deze dossiers niet opgenomen.

In de tweede plaats hingen nogal wat kenmerken (variabelen) erg nauw samen. Dit was het geval voor de kenmerken van delicttype en straf, en de verschillende indicatoren van het gerechtelijk verleden (aantallen detenties, aantallen V.I.'s, aantallen ingetrokken V.I.'s, ...). Als gevolg daarvan werden voor het gerechtelijk verleden slechts twee variabelen opgenomen: *vroeger gedetineerd of niet*, en *aantal eerder ingetrokken V.I.'s*. De andere variabelen die informatie verschafften over het gerechtelijk verleden werden uit de regressie-analyse weggelaten.

Meerdere stapsgewijze regressievergelijkingen werden uitgetest. Gekozen werd voor de oplossing die het meest juiste voorspellingen opleverde (73,8%). Bij opname van de vermelde variabelen in de regressie-analyse blijkt dat het

model in staat was 82% van de geslaagde invrijheidstellingen, en 57% van de intrekkingen exact te voorspellen, zij het dan dat de berekening plaatsvond op slechts 390 dossiers. Van 49 dossiers ontbrak een of meerdere stukken informatie, waardoor ze uit de analyse werden weggelaten. Bijhorende tabel geeft een overzicht van de resultaten.

TABEL 1. Samenhang tussen bestudeerde criteria en V.I.-succes

	Bivariaat	Multivariaat
<i>Sociografisch</i>		
Geslacht	*	
Nationaliteit		
Burgerlijke staat	*	*
Leeftijd aanvang detentie		
Tewerkstelling	(*)	
Scholingsniveau	(*)	
Sociale leefsituatie	(*)	
Hebben van kinderen	*	*
Opvoedingsmilieu	(*)	
Inkomenssituatie	(*)	
Militaire dienst		
‘Problemen’ hebben	*	
<i>Delinquentieprofiel</i>		
Mededaders	*	*
Delicttype	*	*
Band alcohol-delict	*	*
Band drugs-delict	*	
Opgelegde duur zwaarste straf	*	
Totale duur veroordeling	*	
Strafrestant	*	
Jeugdbeschermingsverleden	*	
Eigen gerechtelijk verleden		
Gerechtelijk verleden familieleden	*	
Aantal vroegere straffen > 1 maand		
Aantal vroegere detenties	*	*
Aantal vroegere VI’s	*	
Aantal vroegere veroordelingen uitstel	*	
Leeftijd start gerechtelijke carrière		
Instellingsverleden	*	*
<i>Detentiekenmerken</i>		
Detentieduur	*	
Halve vrijheid		
Akkoord betaling BP	(*)	

	Bivariaat	Multivariaat
Probleemgedrag tijdens detentie	*	
Type gevangenis		
Arbeid tijdens detentie		
Burgerlijke staat bij VI	(*)	
Houding t.o.v. feiten	(*)	
Penitentiair verlof		
<i>V.I.-begeleiding</i>		
Duur toezicht	*	
Uitvoerbaarheid V.I.	*	
Gemiddeld aantal contacten voogd		
Duur eerste begeleidingsverslag	(*)	
Leefsituatie bij V.I.	(*)	
Werk na V.I.		
Inkomen na V.I.		
Wijziging woonplaats	(*)	
Alcoholproblemen na V.I.	(*)	
Druggebruik na V.I.	(*)	
Emotionele problemen na V.I.		
Psychiatrische problemen na V.I.		
Financiële problemen na V.I.	(*)	*
Relationele problemen na V.I.		
Jobproblemen na V.I.	(*)	
Woonstproblemen na V.I.	(*)	
Medicatieproblemen na V.I.		
'Andere' problemen na V.I.	(*)	
Minstens één probleem na V.I.	(*)	*

* significant op $p < .05$ of lager. Op bivariaat niveau zijn de significanties gebaseerd op X^2 -toetsen, op multivariaat niveau op Wald-coëfficiënten.

Sociografische kenmerken¹⁶

Wat sociografische kenmerken betreft stelden we vast dat *het hebben van kinderen* significant samenhangt met de V.I.-uitkomst (gedetineerden met kinderen vertonen een kleinere recidivegraad). Dit kenmerk wordt ook in de vakliteratuur beschreven als een predictieve factor, zij het vaak slechts ten dele: waar sommige studies een verband vonden tussen recidive en de aanwezigheid van kin-

16. Voor de analyse van de vakliteratuur zie J. GOETHALS, S. BOGAERTS en E. MAES, E., Sociale integratie populatie vervroegd invrijheidsgestelden, Eindrapport, Leuven, Afdeling Strafrecht, Strafvordering en Criminologie, 1998, 83-219, en verder D. PRITCHARD, 'Stable predictors of recidivism. A summary', *Criminology* 1979, 15-21, en P. GENDREAU, T. LITTLE en C. GOGGIN, 'A meta-analysis of predictors of adult offender recidivism', *Criminology*, 1996, 583.

deren en/of het aantal kinderen, konden andere onderzoeken dit verband niet bevestigen.

Zeer merkwaardig in ons eigen empirisch onderzoek is dat *gescheiden* personen minder recidiveren dan gehuwden of ongehuwden, een verband dat *niet* bevestigd wordt in de vakliteratuur. Het door ons vastgestelde verband is opvallend aangezien verwacht werd dat personen met relationele bindingen (gehuwden) beter zouden scoren dan personen bij wie dergelijke bindingen afwezig of verbroken zijn. De meeste buitenlandse onderzoeken komen trouwens wel tot de vaststelling dat gehuwden minder kans hebben op recidive dan niet-gehuwden, zij het dat het telkens om een zwak verband gaat en dat de metingen gebeurden op bivariaat niveau. In ander onderzoek werd vastgesteld dat de burgerlijke staat geen enkel significant onafhankelijk effect heeft op de recidive (multivariaat niveau), al hadden gehuwden wel een (zij het niet-significant) lagere recidivekans.

Een andere opmerkelijke vaststelling is dat een aantal variabelen, waarvan uit de literatuur blijkt dat ze predictief zijn ten aanzien van recidive, in ons eigen onderzoek (zij het gemeten op multivariaat niveau) geen onafhankelijk verband vertoonden met recidive:

- Zo werd, wat de variabele *gezinsproblemen* betreft, in ons onderzoek geen verband met recidive vastgesteld. Het begrip gezinsproblemen werd door ons evenwel zeer breed gedefinieerd. Uit de literatuur blijkt nochtans dat een ongunstig gezinsklimaat een negatieve invloed heeft op de psychosociale ontwikkeling van een kind. Daarnaast werd in een aantal studies ook een duidelijk verband vastgesteld tussen delinquent gedrag en een aantal specifieke kenmerken met betrekking tot de *gezinssituatie* (o.a. problemen binnen de gezinsrelatie, inadequaat ouderschap, criminele, psychiatrische en/of medische problemen van de ouders).
- Wat de variabele *schoolproblemen* betreft, blijkt in de literatuur wel enig verband te bestaan met recidive, zij het niet op constante wijze.
- Een aantal studies vindt verder ook een significante (bivariate) relatie tussen de *opleidingsgraad* en recidive, een verband dat na multivariate analyse evenwel verdwijnt. De vraag stelt zich hier ook in welke mate laaggeschooldheid als V.I.-criterium kan worden gehanteerd indien men voor ogen houdt dat deze factor zelf de resultante kan zijn van sociale uitsluitingsprocessen en structurele belemmeringen die de maatschappelijke ontplooiing in de weg staan.
- Misschien wel de meest opvallende discrepantie tussen de resultaten uit ons eigen empirisch onderzoek en de bevindingen uit de literatuur betreft het effect van de *leeftijdsvariabele* (in ons onderzoek de leeftijd op het ogenblik van de eerste veroordeling tot een gevangenisstraf van ten minste één maand effectief). Terwijl in de internationale literatuur de leeftijd (op het ogenblik van de eerste feiten, op het ogenblik van de veroordeling en/of op het ogenblik van de invrijheidstelling) steevast als één van de sterkste predictoren voor recidive wordt geciteerd, kon dit in ons onderzoek niet worden aangetoond.
- Met betrekking tot de *nationaliteit* werd in ons onderzoek geen significant verband met recidive aangetroffen. In de literatuur wordt wel enige ondersteuning gevonden voor deze vaststelling, zij het dat de resultaten uit het literatuuronderzoek eerder verdeeld zijn. Hoewel er in buitenlands empirisch onderzoek aanwijzingen worden gevonden dat niet-blanken meer kans op reci-

dive lopen dan blanken, gaat het slechts om een vrij zwak verband. In de literatuur werden trouwens in hoofdzaak Amerikaanse studies aangehaald: een mogelijke verklaring van het aldaar vastgestelde verband kan er dan ook in bestaan dat multiculturele invloeden wellicht een grotere rol spelen in de Amerikaanse samenleving dan bij ons het geval is (minder sterk uitgesproken etnische tegenstellingen).

Delinquentieprofiel

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat kenmerken die verwijzen naar het delinquentieprofiel over het algemeen vrij sterke predictoren zijn voor recidive na detentie. Deze bevindingen worden grotendeels bevestigd door ons eigen empirisch onderzoek:

- Wat de *aard van het gerechtelijk verleden* en meer in het bijzonder (het aantal) *vroegere veroordelingen tot gevangenisstraf* betreft, zijn de overeenkomsten tussen de resultaten uit ons eigen empirisch onderzoek en de literatuurstudie vrij eenduidig. Consistent met de literatuurbevindingen werd ook in ons onderzoek vastgesteld dat de recidivekans groter is wanneer betrokkene reeds vroeger in de gevangenis verbleef.
- In ons eigen empirisch onderzoek constateerden we dat *vermogensdelinquenten* (vooral eenvoudige diefstallen) een ongunstiger prognose kennen op het vlak van recidive dan geweldsdelinquenten. Deze bevindingen worden op enkele uitzonderingen na ondersteund door de resultaten uit buitenlands empirisch onderzoek.
- Wat de variabele *instellingsverleden* betreft, wordt weer aansluiting gevonden bij de literatuurbevindingen waar steeds een positief verband wordt aange-toond met de kans op recidive. Een instellingsverleden als jongere vergroot op een onafhankelijke wijze de kans op recidive als volwassene.
- Alcoholmisbruik en in het bijzonder *het onder invloed zijn van alcohol tijdens het plegen van het delict*, blijkt in ons eigen empirisch onderzoek een duidelijke predictor te zijn voor recidive. Deze vaststelling wordt door de meeste studies in het buitenland bevestigd. Opvallend is echter wel dat wij in ons eigen onderzoek geen onafhankelijk verband aantreffen tussen *druggerelateerde criminaliteit* en recidive, dit in tegenstelling tot de resultaten uit de literatuurstudie waar op consistente wijze een positief verband wordt gevonden tussen druggebruik (in hoofdzaak vóór de detentie) en recidive. Ongewijfeld is de heterogeniteit van deze variabele (gebruik, dealen, beide...) daarvan oorzaak.
- Ten slotte blijkt ook het feit dat men zijn delict(en) pleegde met anderen een negatieve predictor te vormen. Wie samenwerkte met anderen komt sneller tot recidive dan wie alleen heeft geopereerd.

Detentieverloop

Kenmerken in verband met het detentieverloop werden in ons eigen empirisch onderzoek niet in de uiteindelijke statistische analyse opgenomen, in hoofdzaak omdat voor de meeste van deze kenmerken de noodzakelijke informatie ontbrak in de V.I.-dossiers of omdat slechts zeer weinig gedetineerden konden genieten

van bepaalde penitentiaire voorzieningen (te gering aantal voor zinvolle statistische verwerking). Van belangrijke potentiële predictoren kon daarom de mogelijke impact niet worden nagegaan, o.a. van de deelname aan *onderwijsprogramma's*, *beroepsopleiding*, *extramurale penitentiaire programma's*, en *behandelingsprogramma's voor specifieke doelgroepen* (alcohol- en drugverslaafden, seksuele delinquenten, e.a.). Andere kenmerken in verband met het detentieverloop, o.m. de *detentieduur* (de termijn die uitgezeten werd alvorens men in vrijheid werd gesteld), werden niet in de analyse opgenomen omdat deze factoren mogelijkwijze samenhangen met een aantal andere kenmerken (type delict, detentieverleden) of omdat het aanvankelijk vastgestelde (bivariate) verband interpretatieproblemen opleverde.

Met betrekking tot de vraag naar de invloed van het *gedrag tijdens de detentie* op de recidive, stelden we in onze regressie-analyse geen enkel verband vast. In de internationale literatuur zijn evenwel aanwijzingen te vinden voor de stelling dat zogenaamde 'modelgedetineerden' zich (vooral tijdens de eerste maanden na invrijheidstelling) moeilijker kunnen reïntegreren in de maatschappij dan gedetineerden die zich tijdens hun detentie meer onafhankelijk en opstandig opstellen ten aanzien van de instelling. Anderzijds blijkt uit sommige onderzoeken dat gedetineerden die zich tijdens hun detentie gewelddadig gedroegen, hierop een uitzondering vormen (en dus wel een hoger recidiverisico vormen).

V.I.-verloop

Ook met betrekking tot de gegevens die verwijzen naar het verloop van de V.I.-begeleiding, werden we in ons eigen empirisch onderzoek geconfronteerd met het feit dat vaak weinig (althans eenvormige) informatie aanwezig is. Illustratief hiervoor zijn bijvoorbeeld de moeilijkheden die zich voordeden om de *intensiteit van het V.I.-toezicht* te kwantificeren: niet alleen was het soms onmogelijk om het exacte aantal contacten te achterhalen, maar ook konden de contacten niet steeds voldoende gedetailleerd in de tijd gesitueerd worden (geen duidelijke vermelding van data). Met betrekking tot de relatie van de intensiteit van het V.I.-toezicht en de recidive werd in studies naar de effectiviteit van de zogenaamde '*intensive supervision programmes*' vastgesteld dat de via empirisch onderzoek verkregen resultaten niet beantwoorden aan hetgeen aanvankelijk werd verwacht. '*Intensive supervision programmes*' blijken in vergelijking met gewone V.I.-toezichtprogramma's vaak geen milderend effect te hebben op de werkelijke recidive (in termen van nieuwe arrestaties), maar wel te leiden tot een hogere graad van V.I.-intrekking wegens niet-naleving van de V.I.-voorwaarden (dit kan wellicht worden verklaard door het verscherpte toezicht).

De *duur van het V.I.-toezicht* werd in onze statistische analyse niet opgenomen omdat deze variabele mogelijkwijze samenhangt met andere factoren (type delict, detentieverleden) en, gezien de wettelijke bepalingen ter zake, geen ruimte laat voor manipulatie door de besluitvormer. In de internationale literatuur stellen we trouwens ook vast dat er weinig aandacht wordt besteed aan de relatie tussen de duur van het V.I.-toezicht en de recidive. De enkele onderzoeken waarin de duur van het V.I.-toezicht wel werd opgenomen, tonen aan dat recidive minder snel optreedt naarmate de duur van het V.I.-toezicht langer is.

Met betrekking tot de *verschillende probleemdomeinen na de detentie* werd in het literatuuronderzoek vastgesteld dat:

- niettegenstaande de *tewerkstellingssituatie vóór de detentie* geen voorspellende waarde lijkt te hebben ten aanzien van recidive, de *tewerkstelling na de detentie* wel in verband kan worden gebracht met recidive; in het bijzonder een *instabiele tewerkstellingssituatie* vormt een goede voorspeller voor recidive;
- naar de relatie tussen *huisvesting* en recidive tot op heden zeer weinig onderzoek werd verricht, en de resultaten van de meeste studies naar de huisvestingssituatie als mogelijke verklarende factor van recidive bovendien erg verdeeld zijn;
- de *omgeving* wel een belangrijke rol speelt bij de voorspelling van de kans op recidive, en heel wat onderzoekers wijzen op het belang van een *ondersteunend netwerk*; er werd ook empirisch aangetoond dat de recidive nauw samenhangt met het *zoeken van sociale steun* (als vorm van copingstijl): recidivisten blijken significant te verschillen van niet-recidivisten op de schaal ‘*sociale steun zoeken*’ in de zin dat recidivisten minder sociale steun zoeken;
- over de relatie tussen *alcohol- en druggebruik* (en druggerelateerde criminaliteit) *na de detentie* en recidive in de literatuur weliswaar vrij weinig informatie wordt aangetroffen, maar wel blijkt dat drugverslaafden die deelnemen aan een intensief behandelingsprogramma een kleinere kans hebben op recidive dan andere gedetineerden die niet aan dergelijk programma participeren; en
- in de meeste onderzoeken een negatief verband wordt aangetroffen tussen de *financiële situatie* en recidive: een hoger inkomen leidt tot een lager recidiverisico, en dat, wanneer toch recidive optreedt, de recidivesnelheid afneemt.

5.1.3 Enkele kanttekeningen bij het verrichte kwantitatief empirisch onderzoek

Bij de resultaten van dit kwantitatief empirisch onderzoek moeten evenwel enkele methodologische kanttekeningen worden gemaakt. In de eerste plaats dient de (gebrekkige) kwaliteit van de informatiebronnen, *in casu* de V.I.-dossiers, vermeld. Niet zelden diende vastgesteld dat rond een bepaalde variabele geen of nauwelijks informatie beschikbaar was. Dit was het geval voor de tewerkstelling, de scholing, opvoedingsproblemen, en inkomen voor de detentie, de houding van de betrokkene tegenover de feiten tijdens de detentie, zijn burgerlijke staat bij V.I., en heel wat facetten van de V.I.-begeleiding. Reflecteerde dit probleem meteen de situatie waarin besluitvormers rond de V.I. zich in werkelijkheid ook bevo(i)nden, voor ons betekende de onvolledigheid van de dossiers dat een accuraat predictiemodel opstellen (in de veronderstelling dat zoiets mogelijk zou zijn), en risicogroepen uittekenen (risk-assessment) meteen ook onmogelijk werd. Duidelijk werd dat indien men een accuratere inschatting van mogelijke predictoren zou willen maken, men zijn toevlucht zou moeten nemen tot een andere vorm van informatie-inwinning, met name interviewing van daders en begeleiders, en gestandaardiseerde vormen van informatie-inwinning. In de tweede plaats kon de (verwachte) invloed van bepaalde dynamische predictoren (regime-elementen en begeleidingen) niet nagegaan worden omdat deze in de Belgische gevangenis (toen) niet of nauwelijks aangeboden w(o)erden. Het

betreft *onderwijsprogramma's, beroepsopleiding, extramurale penitentiaire programma's, en behandelingsprogramma's voor specifieke doelgroepen* (alcohol- en drugverslaafden, seksuele delinquenten, e.a.).

5.2 METHODISCHE CRITERIA VOOR DE V.I.-BESLISSING

De kwaliteit van de beslissing heeft te maken met criteria voor individualisering en participatie van de betrokkenen. Om zinvol en realistisch te zijn, moeten de straf, de voorwaarden en de V.I. zelf aangepast worden aan de betrokkene en zijn persoonlijke situatie en context, binnen de wettelijke voorwaarden. Uit de literatuurstudie, de kwalitatieve dossieranalyse, de rondetafelgesprekken, de case-studies en de kwantitatieve dossieranalyse blijkt het belang van de volgende criteria.

5.2.1 *Het tijdstip van de beslissing*

- Een geïndividualiseerde V.I. houdt in dat gezocht wordt naar het beste, het 'juiste' moment. Mensen en situaties kunnen tijdens de detentie immers veranderen. Zo is het mogelijk dat iemand inspanningen levert voor zijn reïntegratie en klaar is om terug in de maatschappij te komen, maar dat hij nog enkele jaren straf moet uitzitten omwille van de tijdsvoorwaarden. Een geïndividualiseerde V.I. zou dan impliceren dat men iemand, rekening houdend met de tijdsvoorwaarden, moet kunnen vrijlaten op dat 'juiste' moment. De vraag is of men in de besluitvorming geen rekening moet houden met het 'juiste moment'. In dit verband verwijzen we ook naar de vaststelling dat de detentieduur een van de mogelijke factoren is die de recidive beïnvloeden. De vraag die hierbij aansluit is hoe de actueel in de wet voorziene tijdsvoorwaarden zich verhouden tot deze vaststelling.
- Door een ondoorzichtige en lange procedure bijvoorbeeld tussen de voorbereiding van de reclassering, de beslissing tot V.I. en de uiteindelijke uitvoering van de V.I., waardoor 'het juiste moment' soms vervalt, kan de motivatie van betrokkene en zijn inspanningen voor de reclassering teniet worden gedaan (bijvoorbeeld inzake het zoeken van werk en woonst).
- Er wordt voorgesteld dat betrokkenen, in functie van hun reclasseringsinspanningen, ruim voordien op de hoogte zouden gebracht worden wanneer ze precies vrij komen. Voor betrokkenen die bijvoorbeeld tijdens hun P.V. een woonst of werk vinden, waarna de V.I. wordt uitgesteld, betekent dit immers een devaluatie van hun reclasseringsinspanningen.

5.2.2 *De transparantie van de beslissing*

- Zowel voor de betrokkenen, als voor de begeleiders van binnen- en buitendienst, is het belangrijk dat zowel de criteria die meespelen bij de beslissing, als de procedure tot V.I., duidelijk zijn. Dit betekent dat de aanvaarding of verwerping van een V.I.-voorstel herkenbaar gemotiveerd moeten worden.
- Het gebrek aan kennis over de visie en verwachtingen van de beslissers ten aanzien van de inhoud van de rapportage en de visie ten aanzien van de criteria die voor een beslissing van belang zijn, wordt door diverse respondenten

uit de case-study aangehaald. De criteria volgens dewelke een beslissing wordt genomen, zijn volgens de respondenten niet altijd duidelijk of 'logisch'. Zo kan het zijn dat een V.I.-voorstel voorbarig wordt bevonden of wordt verworpen, maar dat de redenen voor de verwerping vaag en algemeen zijn, zoals 'betrokkene heeft nog geen verantwoord deel van zijn straf ondergaan'. Wat betekent dan 'een verantwoord deel van de straf'? De motivering voor de beslissing moet zowel voor de directie en begeleiding, als voor de betrokkenen zelf, duidelijk zijn.

- In functie van de voorbereiding van de reclassering, moeten betrokkenen beter geïnformeerd worden over het tijdstip van de te nemen beslissing en de procedurale aspecten. De ontwikkeling van methodische criteria ter zake kan een opdracht zijn voor de V.I.-commissies.

5.2.3 De motivering van de voorwaarden die opgelegd worden

- Gesteld werd dat de voorwaarden té gestandaardiseerd en algemeen geformuleerd zijn en niet op de individuele problematiek afgestemd. Zo wordt bijvoorbeeld de voorwaarde 'verbod van alcoholmisbruik' gesteld, ook al is in de situatie van betrokkene geen sprake van een alcoholproblematiek. Uit de kwantitatieve dossierstudie blijkt dat de opgelegde voorwaarden in belangrijke mate gestandaardiseerd worden. Zo komen de voorwaarden 'verbod van woonst te veranderen', 'verbod van drankmisbruik' en 'verplichting regelmatig te werken' voor in meer dan 90% van de onderzochte dossiers. Bij de formulering van de voorwaarden dient mee rekening gehouden te worden met de mogelijkheden en beperkingen van de betrokkenen, met hun eigen ritme en met de concrete leefsituatie waarin de betrokkenen terecht zullen komen. De voorwaarden mogen niet zo strikt geformuleerd worden dat zij aan de begeleidingsdiensten elke ruimte ontnemen om een persoonlijke invulling (d.i. afgestemd op de concrete problematiek van de betrokkene) te geven aan de begeleiding.
- De bedoeling van de opgelegde voorwaarden moet voor elk van de partijen zeer duidelijk zijn. Vandaar dat er gepleit werd om de voorwaarden vooraf en in samenspraak met de betrokkene te bespreken en concreet uit te werken. Vermeden moet worden dat de voorwaarden voor de betrokkene als bevreemdend overkomen, m.a.w. dat de betrokkene zichzelf niet kan vinden in de voorwaarden die hem worden opgelegd. Dit kan immers leiden tot een neerwaartse spiraal, in die zin dat onrealistische en bevreemdende voorwaarden een devaluatie meebrengen van andere voorwaarden.
- Tijdens de rondetafels werd ook gesteld dat er meer opbouwende voorwaarden kunnen worden geformuleerd (bijvoorbeeld de verplichting om iets aan de verslavingsproblematiek te doen, in plaats van 'verbod van alcoholmisbruik of druggebruik').

5.2.4 De controleerbaarheid van de opgelegde voorwaarden

- Bij het stellen van voorwaarden, is het van belang ook effectief te controleren of de verplichtingen of verboden door de betrokkenen effectief worden nageleefd, bijvoorbeeld inzake alcoholmisbruik. Zoniet zijn de voorwaarden voor de betrokkenen ongeloofwaardig en zijn de voorwaarden in de beleving van de betrokkenen weinig zinvol.
- De respondenten van de binnen- en buitendienst stelden te beschikken over verschillende controlemogelijkheden, zowel voor wat betreft de informatie over de situatie van betrokkene, als met betrekking tot het naleven van de voorwaarden. De leden van de binnendienst kunnen zich beroepen op attesten (hier stelt zich de vraag naar de betrouwbaarheid) en buitenenquêtes (is een meer betrouwbaar instrument). De leden van de buitendienst kunnen de concrete situatie met betrekking tot bijvoorbeeld tewerkstelling controleren door middel van het opvragen van loonfiches. Er werd wel opgemerkt dat dergelijke strikte controle het vertrouwelijke karakter van een begeleiding kan hypothekeren. Controleerbaarheid is dus een methodisch criterium om instrumentaliteit in het omgaan met de voorwaarden te vermijden.
- In dit licht verwijzen we ook naar de kwantitatieve dossieranalyse waaruit blijkt dat een constructie over het verloop van de begeleiding, althans op basis van de dossiers, niet mogelijk is. In de case-studies wordt tevens opgemerkt dat het vaak zo is dat met betrekking tot deze dossiers waar de begeleiding de meeste inspanningen vergt, het minst gerapporteerd wordt.

5.2.5 De haalbaarheid van de opgelegde voorwaarden

- Er wordt in het onderzoek gepleit voor realistische criteria, voor realistische voorwaarden en voor het bewerkstelligen van een realistische en haalbare reclassering. Controleerbare en haalbare voorwaarden in functie van de inspanningen en de persoonlijke situatie en context van de betrokkene en zijn mogelijkheden en beperkingen terzake (bijvoorbeeld rekening houden met de leeftijd van de betrokkene en de economische conjunctuur bij de voorwaarde om werk te zoeken), zijn een voorwaarde voor het welslagen van de reclassering. Een ander voorbeeld is deze inzake *de afbetaling van de burgerlijke partij*. Er wordt gesteld dat afbetalingsplannen voor de betrokkene enkel kunnen slagen als ze realiseerbaar zijn. Enerzijds is het niet steeds voor alle gedetineerden mogelijk om tijdens detentie te werken en zodoende reeds enige betalingen te verrichten, anderzijds is in het dossier wel vaak een intentieverklaring aanwezig, maar houdt dit voor betrokkenen zelf vaak niet zoveel in in het licht van een penibele financiële situatie en schuldenlast. Bovendien, zo blijkt uit de case-studies, is er vaak te weinig concrete en duidelijke informatie over de afbetaling van de burgerlijke partij op het ogenblik van de vrijlating en is deze informatie moeilijk te vinden (waar moeten betrokkenen bijvoorbeeld de nodige papieren halen, tot wie moet men zich richten? ...). Het gevolg is vaak dat de betrokkenen een afwachtende houding aannemen met het risico dat de intresten op het bedrag van de burgerlijke partij alleen maar toenemen. Een zware burgerlijke partij kan de reïntegratie, zelfs voor iemand die niet afhankelijk is van een uitkering, in belangrijke mate hypothekeren.

- Reclasseringsvoorwaarden worden opgelegd tijdens de detentie. Er wordt door de respondenten in de case-study gesteld dat het vaak enkel de 'slimmerds' zijn onder de gedetineerden die kunnen voldoen aan deze voorwaarden. Zo worden bijvoorbeeld valse werkattesten afgeleverd. Dergelijke voorwaarden werken veelal negatief ten aanzien van gedetineerden die dergelijke achterpoortjes niet kennen.
- Ook de verwachtingen ten aanzien van de voorbereiding van de reclassering van de betrokkenen, dienen realistisch te zijn. Zo wordt bijvoorbeeld tijdens de rondetafelgesprekken en in de case-study aangehaald dat, bij penitentiaire verloven, heel wat verwacht wordt van betrokkenen inzake bijvoorbeeld het vinden van werk, het in orde brengen van ziekteverzekering, ... Voor iemand die geen weg weet in het doolhof van diensten, liggen deze verwachtingen te hoog.

5.2.6 *Het respect voor de diverse betrokkenen*

- Sociale integratie kan niet eenzijdig opgelegd worden. Criteria voor sociale integratie impliceren dan ook dat de mensen die op integratie aangesproken worden zich erkend weten in de voorwaarden waaronder zij in de samenleving geïntegreerd worden. Het zal dan ook belangrijk zijn dat aangesloten wordt op de wijze waarop de betrokkenen hun situatie zien en dat van daaruit concrete 'behoeften' geformuleerd worden, evenals strategieën ter realisatie ervan. De gedetineerde zal dus over instrumenten moeten beschikken om zijn eigen reclassering te beïnvloeden.
- De vraag naar de doelmatigheid zowel van de strafrechtelijke interventie, als de (forensische) welzijnsinterventie moet gemeten worden aan het criterium 'respect' voor de betrokkenen. De basis van het respect ligt in het doelgericht aanspreken van de betrokkene als participant in het te realiseren project van menselijke waardigheid.¹⁷
- Uit het onderzoek blijkt duidelijk een enorme kloof tussen de beleving van betrokkene en de criteria waarop de beslissing gebaseerd is, tussen de beleving van betrokkene en de voorwaarden, en tussen de beleving van betrokkene en de invulling van de reclassering. Zo blijkt bijvoorbeeld uit een van de case-studies dat de reclassering in realiteit geheel anders is verlopen dan was voorzien omdat de hele reclassering gebaseerd was op de relatie van betrokkene met zijn vriendin, van wie, na de invrijheidstelling, geen sprake meer was.
- Concreet betekent respect voor en uitgaan van de participatie van betrokkene dat deze zowel bij de rapportering, bij de beslissing, bij het opstellen van de voorwaarden en niet in het minst, bij de voorbereiding van de reclassering, als subject wordt benaderd.
- Individualisering betekent in dit verband ook dat rekening wordt gehouden met verschillen tussen specifieke 'subgroepen' van gedetineerden, zoals bijvoorbeeld vrouwelijke gedetineerden, allochtone gedetineerden, ...

17. L. VAN GARSSSE, 'Herstelgerichte detentie? Ervaringen en suggesties van bemiddeling tussen daders en slachtoffers', *Metanoia* 1997, afl. 4, 48 – 57.

5.2.7 Objectiviteit in gehanteerde criteria

- Het pleidooi voor individualisering houdt allerm minst in dat gelijkberechtiging is uitgesloten. In functie van de objectiviteit in de gehanteerde criteria, is het belangrijk zowel de criteria waarop de beslissing gebaseerd is, als de bronnen van informatie te expliciteren. Deze bronnen dienen op hun betrouwbaarheid onderzocht te worden en de informatie bevestigd of ontkracht door andere bronnen (waaronder betrokkene zelf). Zo wordt in veel rapporten de bron van de informatie niet geëxpliciteerd. Dat over bepaalde rubrieken meer informatie gevonden werd dan over andere, wijten de respondenten in het onderzoek aan vermeende verwachtingen van de D.I.G. en het Ministerie van Justitie. Deze verwachtingen kunnen tijdsgebonden zijn. Zo wordt nu veel nadruk gelegd op de seksuele delinquenten, daar waar vroeger meer aandacht werd besteed aan bijvoorbeeld verslaving. Dergelijke vermeende logica kon evenwel via onze kwantitatieve dossieranalyse niet gereconstrueerd worden.
- In het onderzoek wordt ook aandacht gevraagd voor de positie van begeleiders van de binnendienst (maatschappelijk werkers, psychologen en psychiaters) ten aanzien van de betrokkene voor wie zij zowel begeleider zijn (bijvoorbeeld in geval van problemen) als rapporteur tijdens de personeelsconferentie in het kader van een procedure tot V.I.

5.2.8 Betrokkenheid op de V.I.-begeleiding

- De V.I.-besluitvorming moet inherent betrokken worden op de V.I.-begeleiding. Bepaalde criteria zoals bijvoorbeeld de financiële situatie, kunnen niet worden beschouwd als een V.I.-criterium, maar moeten gezien worden als een werkpunt tussen binnen- en buitendienst. In dit licht is het bijvoorbeeld belangrijk de financiële situatie van de betrokkene in kaart te brengen, wat ook informatie geeft over de structureel te voorziene ondersteuning, bijvoorbeeld de mogelijkheid beroep te doen op een vereffeningsfonds. Een ander voorbeeld, zo blijkt uit de case-study, is het feit dat een reëel alcoholprobleem bij een betrokkene tijdens detentie niet als dusdanig werd onderkend (gezien de context van de detentie), en er dus ook niet werd voorzien in ondersteuning. Voor de integratie van betrokkene bleek het probleem echter wel van belang.
- Gewaarschuwd wordt voor het risico dat wat uiteindelijk als werkpunt in de reclassering bedoeld wordt en als zodanig in kaart gebracht, uiteindelijk toch gehanteerd zal worden als een V.I.-criterium. Eerder dan op V.I.-criteria, zou de V.I.-besluitvorming gebaseerd kunnen worden op de V.I.-rapportage, waaraan dan expliciete kwaliteitscriteria verbonden worden. Vergelijking met buitenlandse stelsels kan hier verrijkend zijn.
- In dit verband wordt gesteld dat het voor een aantal domeinen van het leven evidentier lijkt om via jurisprudentie tot systematiek te komen dan voorafgaandelijk systematiek te willen opleggen. Door bijvoorbeeld aan de betrokkenen een afdwingbaar initiatiefrecht toe te kennen, zouden via de jurisprudentie bepaalde criteria ontwikkeld kunnen worden. Het initiatiefrecht van de betrokkene is echter ook in de huidige wetgeving beperkt. Slechts nadat het personeelscollege drie keer heeft geoordeeld dat de toelaatbaarheidsvoorwaarden niet vervuld zijn, heeft de betrokkene initiatiefrecht.

5.2.9 Duidelijk stellen van de verwachtingen ten aanzien van rapportage en begeleiding

- De inhoud van het dossier wordt vaak afgestemd op de verwachtingen die door de D.I.G. worden gesteld. De criteriarangorde, zoals bleek uit de kwalitatieve dossieranalyse, is historisch te verklaren: het is dit soort informatie dat door de beslissende overheid gevraagd wordt. Zo bijvoorbeeld werd het 'kunnen beschikken over een vervangingsinkomen' of de realisatie van een 'zinnvolle dagbesteding' pas recent aanvaard als equivalent voor 'arbeid'. Een andere verklaring voor de criteria-rangorde, en meer specifiek voor de grote aandacht voor criteria als 'arbeid' en 'relaties', is dat de rapportage tevens een weerslag vormt van de begeleiding. Deze start op als neutraal ervaren terrein – 'arbeid' bijvoorbeeld, om zo geleidelijk een vertrouwensrelatie op te bouwen.
- Het gebrek aan kennis over de visie en verwachtingen van de beslissers ten aanzien van de inhoud van de rapportage en de visie ten aanzien van de criteria die voor een beslissing van belang zijn, wordt echter door diverse respondenten in het onderzoek aangehaald. Bovendien werd tijdens het onderzoek vastgesteld dat in vele dossiers maatschappelijke verslagen ontbreken.
- Hiermee samenhangend, blijkt dat de rapporteurs en adviseurs meer zicht wensen op de visie van de adviseurs en de beslissers ten aanzien van V.I. en de criteria die zij hanteren voor hun beslissing enerzijds, en de verwachtingen die zij hebben ten aanzien van de inhoud van de rapporten die worden opgesteld anderzijds. De respondenten van de begeleiding willen dus meer feedback vanuit hogere adviserende en beslissende instanties en zouden graag weten hoe hun werk wordt geapprecieerd.

5.2.10 Nood aan snel reageren bij voorstel tot intrekking

Indien de vraag wordt gesteld of een intrekking van de VI niet is aangewezen, betekent dit volgens de respondenten in de case-study dat het om een crisissituatie gaat en dat het parket onmiddellijk zou moeten overgaan tot opsluiting. Juist dit, zo blijkt uit het onderzoek, is een knelpunt gezien de lange officiële procedure tot intrekking. Zo kan het gebeuren dat de uiteindelijke intrekking gebeurt op het ogenblik dat de situatie van de betrokkene in kwestie reeds gestabiliseerd is. In de nieuwe wet wordt voorzien dat de V.I. kan worden geschorst. Volgens de respondenten in het onderzoek biedt dit meer kansen ten aanzien van het zoeken naar een gepaste (hulpverlenings-)tussenkomsst.

5.2.11 Halve vrijheid

Uit de case-study blijkt eveneens kritiek ten aanzien van het systeem van halve vrijheid als voorwaarde tot of ter voorbereiding van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Halve vrijheid wordt vaak omschreven als zwaar voor de betrokkenen (omwille van de verandering van regime, het gebrek aan contact met andere gedetineerden, ...), en zou het risico en de frustratie van betrokkenen verhogen (omwille van de onzekerheid en de druk om elke dag tijdig binnen te zijn).

5.2.12 Contextualisering

Een V.I.-beslissing is noodzakelijkerwijze een beslissing over de persoon en situatie van de gedetineerde. Niettemin kan deze beslissing niet los gezien worden van de context waarvan de concrete situatie een weerspiegeling is en waar de beslissing op zal ingrijpen. Concrete discussiepunten blijven het belang van authenticiteit in de houding tegenover het slachtoffer; de haalbaarheid, ook in de ogen van de betrokkene zelf, van de afbetaling van de burgerlijke partij; en de ondersteuning waarop desgevallend niet alleen de betrokkene, maar ook zijn naastbestaanden beroep moeten kunnen doen.

5.3 AANDACHTSPUNTEN VOOR EEN V.I.-BELEID OP MESO- EN MACRO-NIVEAU

Tijdens het onderzoek werden door de diverse respondenten meerdere aandachtspunten voor een beleid op meso- en macroniveau naar voor gebracht. In volgende paragraaf worden deze beleidsaandachtspunten op respectievelijk meso- en macroniveau belicht.

5.3.1 Aandachtspunten op meso-niveau

De samenwerking tussen binnen- en buitendienst

- De leden van de buitendienst pleiten voor een meer doorgedreven samenwerking met de binnendienst en omgekeerd. Gesteld werd dat de binnendienst vaak weinig zicht heeft op het milieu waar de betrokkene na invrijheidstelling zal verblijven én op de mogelijkheden die buiten de inrichting voorhanden zijn, bijvoorbeeld ook door een gebrek aan kennis van de sociale kaart van de plaats waar betrokkene zal terecht komen. Het gevolg hiervan is dat vaak onrealistische voorwaarden worden gesteld. Hieraan gekoppeld werden ook vragen gesteld bij de betrouwbaarheid van bijvoorbeeld evaluatieverslagen van penitentiair verlof, die louter op basis van telefonische contacten met het opvangmilieu worden opgesteld.
- Het belang van de samenwerking tussen binnen- en buitendienst, staat haaks op het huidige beleid van mastodontgevangenissen: dit beleid leidt tot een verzwakking van de parajustitiële inbreng. Vanuit de veroordeelde gezien kan een opsluiting zo kort mogelijk bij zijn woonplaats een essentiële ondersteuning zijn voor een latere reclassering.
- Een betere samenwerking en informatieoverdracht tussen binnen- en buitendienst zou gerealiseerd kunnen worden via:
 - * voorafgaande gesprekken (d.i. vóór V.I.) tussen buiten- en binnendienst enerzijds en de gedetineerde anderzijds (bijvoorbeeld via zitdagen van de buitendienst in de gevangenis); hierbij werd echter vermeld dat dit, gezien de vaak verre verplaatsingen – bijvoorbeeld een buitendienst van West-Vlaanderen en een gevangenis in Leuven – praktisch niet altijd gemakkelijk is.

- * voorafgaande buitenenquêtes in het milieu van de gedetineerde. Het is belangrijk dat de toekomstige begeleider in de loop van de voorbereiding wordt ingeschakeld en betrokken wordt bij de reclassering (bijvoorbeeld door contact te hebben met het opvangmilieu vooraleer de gedetineerde er zelf terecht komt). Bovendien is het voor betrokkenen van belang dat ze terecht kunnen bij iemand die ze al eens gezien hebben.
- * bij de verslagen van de binnendienst, kunnen systematisch aandachtspunten voor de begeleiding worden opgenomen.
- Een ander voordeel van een betere samenwerking tussen binnen- en buitendienst situeert zich op het vlak van een efficiëntere dossiervoorbereiding in die zin dat de binnendienst beter geïnformeerd kan worden over eventuele vroegere V.I.-begeleidingen.
- Bovendien vermelden enkele respondenten van de buitendienst niet te beschikken over alle verslagen van de Psycho-Sociale Dienst. In dit kader wordt door enkele respondenten gepleit voor de organisatie van een betere informatiedoorstroming of voor een 'eenheidsdossier'.

Meer en betere ondersteuning van de begeleiding

- Begeleiders van de buitendienst bevinden zich in een dubbele positie: aan de ene kant is er de dwingende en objectieve vraag van justitie om melding te maken wanneer er iets fout loopt, en aan de andere kant is er het ethische probleem van het doorbreken van het beroepsgeheim door de hulpverlener met als gevolg dat de vertrouwensrelatie die werd opgebouwd, op de helling komt te staan.
- Uit het onderzoek blijkt dat er in sommige gevallen een groot verschil is tussen werkelijkheid en wenselijkheid en tussen advies en praktijk. In dit licht en in het licht van de tekorten op het gebied van de welzijnsvoorzieningen op het niveau van de Vlaamse Gemeenschap, wordt vastgesteld dat de verantwoordelijkheid van de buitendienst enorm groot is. Bovendien zitten de begeleiders volgens sommige respondenten in het onderzoek niet in een veilig kader van waaruit ze kunnen werken en is er nood aan supervisie en ondersteuning en meer samenwerking en overleg, onderling, met de binnendiensten, met beslissers en zou men beroep moeten kunnen doen op bijvoorbeeld externe deskundigen (bijvoorbeeld een psycholoog, ...).
- Hiermee samenhangend is er kritiek ten aanzien van de hoge case-load zowel voor de buitendienst als voor de binnendienst. Wil men kunnen aansluiten bij de wijze waarop betrokkenen zelf hun situatie zien, op hun concrete behoeften en participatiestrategieën, dan dient alvast te worden voorzien in de nodige mankracht, middelen en ondersteuning.

Systematische aandacht en registratie

Uit het onderzoek blijkt het gebrek aan geregistreerde gegevens met betrekking tot de situatie van gedetineerden en voorwaardelijk in vrijheid gestelden. Een meer systematische aandacht voor de situatie van gedetineerden ten aanzien van de diverse integratieterrainen zou toelaten de gedetineerde populatie te lokaliseren binnen andere uitgesloten groepen en zou de mogelijkheid bieden om de

bronnen van uitsluiting en de relaties tussen de diverse terreinen van integratie nader te bezien.

Expliciete aandacht voor de kwaliteit van de rapportage

- Uit de case-studies blijkt niet alleen de kloof tussen de beleving van betrokkenen enerzijds en de beslissing en voorwaarden anderzijds, maar ook tussen de beleving van betrokkene en hetgeen in de rapportage wordt vermeld.
- Een andere, algemene vaststelling in de loop van het onderzoek is dat men te weinig rapporteert over wat men uiteindelijk doet, evenals over de strategie die vanuit het maatschappelijk werk wordt gevolgd.
- In dit licht en in het licht van de vaststelling dat verwachtingen van beslissers ten aanzien van de inhoud van de rapportage niet altijd duidelijk zijn, is het van belang dat het 'schema' dat rapporteurs voor de rapportage hanteren, geëxpliciteerd wordt en gelijkvormig wordt gemaakt.
- De rapportage moet, evenals de erop volgende beslissing, aan een aantal voorwaarden voldoen:
 1. De betrokkenen moeten zichzelf herkennen in de beslissing.
 2. Het rapport moet verstaanbaar zijn voor de beslisser.
 3. Er kan niet telkens volgens andere criteria gerapporteerd worden.
 4. Vooroordelen en veralgemeningen dienen te worden vermeden.De betrokkene benaderen als subject en hem/haar betrekken bij de rapportage, concreetheid van de informatie en vermelding van bronnen van objectieve of subjectieve aard, zijn middelen hiertoe.

5.3.2 Aandachtspunten op macro-niveau

Responsabilisering van de Vlaamse Gemeenschap

- Meerdere aandachtspunten hebben te maken met de beschikbaarheid en toegankelijkheid van het aanbod. Op verschillende gebieden worden tekorten in het aanbod van de dienstverlening ten aanzien van justitiabelen vastgesteld. Volgens de deelnemers bestaat er een groot verschil tussen een verplichte begeleiding (door de buitendiensten) en een vrijwillige begeleiding (door bijvoorbeeld C.G.G.Z.). Er wordt onvoldoende samengewerkt tussen deze verschillende voorzieningen. Ex-gedetineerden vallen voor begeleiding en behandeling bij 'vrijwillige' organisaties vaak uit de boot: dikwijls zijn ze niet gemotiveerd, de kostprijs is vaak te hoog en de omstandigheden waaronder de begeleiding of behandeling plaats vindt, zijn voor de betrokkene zelf niet altijd optimaal.
- Met betrekking tot de samenwerking met externe voorzieningen werden volgende knelpunten signaleerd:
 - * de betrokkenheid van de maatschappij op maatschappelijk achtergestelden, onder meer (ex-)gedetineerden. Zo werden lacunes gemeld in de Vlaamse regelgeving, bijvoorbeeld bij huisvesting; het aanbod op het vlak van huisvesting is niet afgestemd op de situatie en de noden van justitie-cliënteel (huurprijzen zijn te hoog, te weinig diensten voor begeleid wonen en te lange wachtlijsten).

- * De beschikbaarheid van voorzieningen: gewezen wordt op het probleem van een tekort aan voorzieningen die betrokken zijn op justitiecliënteel. Zo zijn voor de behandeling van seksuele delinquenten slechts enkele voorzieningen aanwezig. Gewezen werd ook op het feit dat de detentiepopulatie kan variëren naargelang de aard en het aantal voorzieningen dat in de samenleving aanwezig is. Indien de psychiatrie bijvoorbeeld goed is uitgebouwd in de samenleving, dan kunnen personen met een psychiatrische problematiek in minder mate aanwezig zijn in de gevangenissen.
- * De bereikbaarheid van de voorzieningen: gewezen werd op het probleem van de soms zeer grote afstand tussen de woonplaats van de cliënt en de plaats van het centrum waar hij in begeleiding dient te gaan. Dit werkt niet motivatiebevorderend.
- * De toegankelijkheid van de voorzieningen: bepaalde voorzieningen weigeren cliënten te begeleiden tijdens de avonduren of in het weekend. Voor cliënten die tewerkgesteld zijn levert dit heel wat problemen op. Tewerkstelling wordt door de externe voorzieningen blijkbaar ondergeschikt gemaakt aan de begeleiding. Er stelt zich hier een duidelijke vraag naar responsabilisering van externe voorzieningen die met justitiecliënteel werken.
- * De financiële implicaties: gesteld werd dat er vaak te weinig stil wordt gestaan bij het gegeven dat aan een aantal externe begeleidingen heel wat financiële kosten zijn verbonden (afgezien nog van de vervoerskosten); voor cliënten met een gering inkomen en/of hoge schuldenlast werpt dit heel wat hindernissen op.
- * Flexibiliteit van de externe voorzieningen: externe voorzieningen zijn vaak niet erg flexibel in de begeleiding van hun cliënten. Vaak wordt een hoge motivatiegraad vereist en houdt men zich zeer sterk aan het (vastgelegde) verloop van de begeleiding (het missen van een afspraak betekent dat de cliënt wordt geweerd). In sommige begeleidingen worden zeer korte therapie sessies of gesprekken gevoerd. Vaak doet men geen moeite om afgehaakte cliënten actief op te sporen en tot verdere begeleiding te stimuleren, dit vanuit het oogpunt van vrijwilligheid van de begeleiding. Gesteld werd dat externe voorzieningen moeten leren omgaan met justitiecliënteel (d.w.z. met soms minder gemotiveerde cliënten) en de nodige soepelheid in hun werking aan de dag moeten leggen.
- * Rapportage: De ervaring met de zogenaamde middelenverbintenis leert dat sommige voorzieningen vrij afkerig staan ten aanzien van dergelijke wijze van samenwerking en dat vaak ook geen rapportage vanuit de externe dienst gebeurt.
- * Structurele oplossing voor slachtoffers en hun begeleiding: er moet een betere samenwerking komen tussen slachtofferhulp en daderhulp. Het horen van het slachtoffer moet meer uitgebreid en gecontextualiseerd gebeuren. Mogelijke oplossingen zijn enerzijds een betere samenwerking tussen de verschillende instellingen en organisaties bij het opstellen van een reclasseringsplan, en anderzijds de organisatie van de hulpverlening op een plaats die zich zo dicht mogelijk bij de woonplaats van de cliënt situeert. Verder werd ook gesteld dat een gedeelte van de werking van voorzieningen (van o.a. de Vlaamse Gemeenschap) voorbehouden zou moeten zijn voor justitiecliënteel. Dit zou gerealiseerd kunnen worden via ingrepen in de subsidiëeringsnorm.

- Ook op het beleidsniveau (naast nood aan afstemming van het aanbod aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening ten aanzien van gedetineerden, *i.c.* voorwaardelijk in vrijheid gestelden) stelt zich de nood aan congruentie. Opdat federale en Vlaamse beleidsinitiatieven ondersteunend zouden zijn voor de ontwikkelingen op lokaal vlak dienen deze mee gestuurd te worden vanuit een gezamenlijke visie op de detentieproblematiek met respect voor de eigenheid van respectievelijk Justitie en Vlaamse Gemeenschap. Ook op beleidsniveau stelt zich m.a.w. de nood aan structureel overleg.
- Een belangrijke vraag is in welke mate (een gebrek aan) inspanningen van de betrokkene negatief gevalideerd kunnen worden indien van overheidswege geen kansen werden aangeboden. Tijdens een van de gesprekken werd gesteld dat, bij gebrek aan overheidsinitiatief, het uitblijven van inspanningen door de gedetineerde, niet tegen de gedetineerden kan worden ingebracht. De V.I.-beslissing en de V.I.-begeleiding dienen verder ook gerelateerd te worden aan het volledige verloop van de detentie. De reclassering moet van bij het begin van de detentie worden voorbereid en de V.I.-beslissing moet gegrond zijn op de wederzijdse engagementen van de gedetineerde en de samenleving, o.a. vanwege Justitie en de Vlaamse Gemeenschap (=inspanningsverbintenis).

Reflectie over V.I.-beleid

- Met het van kracht worden van de nieuwe V.I.-wet, zal ook een nieuwe V.I.-praktijk ontwikkeld worden. Het is belangrijk om de gegevens uit deze praktijk regelmatig te analyseren en in het licht hiervan de V.I.-wetgeving te evalueren. Op basis van dit onderzoek kan bijvoorbeeld reeds de vraag gesteld worden of de tijdsvoorwaarden, zoals nu in de V.I.-wet voorzien, vooraf kunnen bepaald worden. Er zal dus rekening moeten worden gehouden met het initiatiefrecht van verschillende betrokkenen.
- Het belang van het erkende 'recht op menselijke waardigheid voor eenieder' als uitgangspunt betekent in die zin dat in het V.I.-beleid niet enkel aandacht wordt besteed aan het inschatten van risico's op recidive, maar dat tevens rekening wordt gehouden met structurele mogelijkheden tot integratie in de samenleving en begeleidingsvoorwaarden opdat betrokkenen doelgericht kunnen worden aangesproken om de geboden mogelijkheden te benutten.

6. Besluit

Op basis van kwantitatieve en kwalitatieve technieken, waaronder kwalitatieve en kwantitatieve dossieranalyses, case-studies en (groeps)gesprekken met veldwerkers, kwamen we tot een overzicht van criteria die bij de voorwaardelijke invrijheidstelling dienen gehanteerd te worden. Inhoudelijke criteria hebben te maken met de onderscheiden dimensies van sociale integratie, en deze konden uit de vakliteratuur en het eigen kwantificerend onderzoek afgeleid worden. Criteria voor individualisering hadden te maken met de kwaliteit van de beslissing in se. Ook meerdere aandachtspunten voor een beleid op meso- en macroniveau werden naar voor gebracht.

Wat de inhoudelijke criteria betreft blijkt uit het onderzoek dat slagen en mislukken op de V.I. deels gebonden ligt aan een aantal statische en onveranderlijke kenmerken (zoals leeftijd, detentieverleden, en type delict), doch dat eveneens een aantal dynamische kenmerken kunnen aangewezen worden die de penitenciaire en andere overheden toelaten succesvol in te grijpen ter optimalisering van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Dynamische kenmerken maken ruimte voor een constructieve interventie, voor een mogelijkheid om op een opbouwende manier een ongunstige V.I.-uitgangssituatie om te buigen, onder meer via de uitwerking van passende begeleidingsmaatregelen waardoor de in de nieuwe V.I.-wetgeving geformuleerde tegenindicaties kunnen worden weggewerkt. Uit ons empirisch onderzoek blijkt dat in dit opzicht vooral alcoholmisbruik, en een aantal (inbegrepen de cumulatie van) probleemsituaties (vooral financiële problemen) erg relevant blijken te zijn voor de voorspelling van recidive. De analyse van de vakliteratuur maakt overigens duidelijk dat nog heel wat andere kenmerken uit de sociale, gezins-, en professionele levenssfeer met V.I.-succes samenhangen, en dus evenveel aangrijpingspunten vormen voor de voorbereiding van een (geslaagde) V.I. Voor een geslaagde reïntegratie is het dan ook essentieel dat in het kader van de detentie- en/of V.I.-begeleiding wordt gewerkt aan het voorkomen of elimineren van dit soort problemen na de detentie.

Dergelijke criteria die vanuit een *risk-assessment*-benadering relevant blijken te zijn voor de voorspelling van recidive, worden meteen ook kritisch geëvalueerd vanuit een sociale grondrechten-benadering. Het feit dat aan bepaalde factoren een recidivevoorspellende waarde kan worden toegekend, moet immers ook gezien worden tegen de achtergrond van de ontplooiingsmogelijkheden die tijdens en na de detentie aan (ex-)gedetineerden worden aangeboden. Een eenzijdige focus op het vermijden van recidive in het kader van de V.I.-besluitvorming leidt namelijk tot een overresponsabilisering van de betrokken cliënt zonder dat de maatschappelijke structuren en uitsluitingsprocessen ten gevolge van het disfunctioneren zelf van deze maatschappelijke voorzieningen kritisch worden benaderd. In de discussies over de nieuwe wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling werd ook reeds herhaaldelijk gewezen op de fictie waarop de V.I.-wetgeving zich blijkbaar baseert, nl. de notie van een herstel- en reïntegratiegerichte detentie. Tot op heden is dit concept in de penitenciaire praktijk geenszins gerealiseerd. Toch constateren we dat de actieve betrokkenheid van gedetineerden en hun participatie aan welbepaalde programma's elementen ter beoordeling kunnen uitmaken in het kader van de besluitvorming inzake toekenning van V.I. (zie hiervoor de in de wet ingeschreven tegenindicaties en het voorgeschreven reclasseringsplan). Zowel de voormalige minister van Justitie DE CLERCQ (*Oriëntatienota strafbeleid en gevangenisbeleid*) als L. DUPONT (*Proeve van voorontwerp van Beginselenwet*) stelden dat een menswaardige uitvoering van de vrijheidsstraf impliceert dat de inhoud van het penitenciaire regime-aanbod niet uitsluitend mag worden bepaald aan de hand van haar potentieel recidive-verminderend effect, maar daarentegen ook voldoende mogelijkheden in zich moet dragen opdat wordt bijgedragen tot een maximalisering van eenieders maatschappelijke participatiekansen. In die zin dient in het kader van de detentie- en de nazorgbegeleiding ook op een evenwaardige wijze aandacht te worden geschonken aan die aspecten die tegemoet komen aan behoeften van persoonlijke en maatschappelijke ontplooiing, d.w.z. zonder dat de zinvolheid van de

begeleiding in primaire orde wordt afgelezen aan imperatieven van reductie van recidive.

Dit laatste vormt momenteel nog eerder droom dan werkelijkheid. Uit de groeps gesprekken met de werkers uit het veld, uit het in ons land erg beperkt onderzoek naar de noden en behoeften van gedetineerden en uit de literatuur naar de stand van zaken en de ontwikkeling van het penitentiair regime-aanbod, blijkt dat er actueel op een aantal zeer relevante domeinen nog heel wat lacunes en moeilijkheden bij de realisering van het aanbod te ontwaren zijn. Dit is bij wijze van voorbeeld het geval voor wat betreft de begeleiding bij relationele problemen en de ondersteuning van het sociale netwerk, de rechtshulp, het aanbod van beroepsopleiding en socio-culturele activiteiten, en het gezondheidsbeleid. Een aantal recente ontwikkelingen zoals de *Proeve van voorontwerp van Beginselenwet* en de heropstart van de Vlaamse Interdepartementale Commissie 'Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' kunnen op dit vlak wel erg interessante en hoopvolle toekomstperspectieven bieden, maar het uiteindelijke resultaat ervan dient nog afgewacht te worden. Een belangrijk werkpunt ter zake is het vinden van een goed evenwicht tussen het streven naar een zo goed mogelijk gefundeerde V.I.-beslissing en de nodige investering in V.I.-begeleiding. De onderzoeksbevindingen geven bovendien aan dat precies vanuit de verbetering van deze begeleiding scherper inzicht verworven kan worden in de relatieve waarde van voorspellende factoren. De discussie ligt m.a.w. niet enkel in de vraag hoe recidive voorkomen, doch fundamenteel ook in de vraag hoe de inspanningen voor reclassering én structureel én methodisch uitgebreid en verdiept kunnen worden.